

**„НЕЖНОСТИ МНОГО НЕПОНЯТНИ ...“
НАЦИОНАЛНА ИДЕНТИЧНОСТ И
(ХОМО)СЕКСУАЛНОСТ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 80-ТЕ И
90-ТЕ ГОДИНИ НА ХІХ ВЕК**



Стефан Дечев

„Ако умра, то знай, че после отечеството си съм обичал най-много тебе ...“

Христо Ботев в писмо до Венета Ботева

„Да живеят! Ако мене да ме не въодушевяваше патриотизма и свободата на България, аз да иба мама им тям на всички...“

ЦДИА, ф. 1599., оп. 1., а.е. 1559., л. 1. Д. Петков от София до
Ив. Андонов в Пловдив, 20 окт. 1886.

Идеята за написването на тази студия¹ узряваше

¹ Представеното тук проучване се появи и като резултат от университетски курс, който си постави за цел да проследи и представи връзката между политиката, сексуалността и мъжествеността. Курсът беше подкрепен от Higher Education Support Program на Curriculum Resource Center при Централноевропейския университет в Будапеща през 2004-2005, както и 2005-2006 учебна година. Повече за методическите си впечатления от неговото преподаване споделих наскоро в специална статия в

през годините.² С появата на свободния печат в България след демократичните промени залетяха в публичното политическо пространство намеците или директните обвинения на сексуална основа. В началото на 90-те години на отминалия век обвинения в хомосексуализъм съпровождаха кампанията в някои вестници срещу един от премиерите на България. В същия вестник се появяваха груби закачки на подобна основа срещу главен редактор на конкурентно издание. И в края на 90-те години намеци

американско списание по методика на преподаването във висшето образование. Вж. Detchev, S. *Teaching History of Masculinity in Bulgaria*. – In: Academic Exchange Quarterly, vol. 11, Issue 4, Winter 2007, pp. 216-221.

2 Тази студия е резултат и от усилията ми в рамките на изследователски екип, в който влизат и колегите Александър Везенков, Чавдар Маринов, Росица Генчева, като към нас се присъедини и литературният историк Николай Аретов. В наш колективен проект се опитваме да очертаем ролята на всекидневното и символите от всекидневния живот в мисленето и изграждането на българската национална идентичност. За пръв път почти цялостен вариант на поместения тук текст беше представен като доклад на организираната на 19 декември 2008 г. в Департамента по политически науки на Нов български университет кръгла маса на тема „В търсене на българското. Конструирание на национална идентичност“.

<http://www.kultura.bg/bg/article/view/15157>.

Искам да благодаря на всички участници в тази проява, и най-вече на Антоний Тодоров, Анна Кръстева и Евгения Иванова, за предложената среда за дебат, както и за коментарите им по предварителните текстове от проекта ни. Особена и специална благодарност искам да изкажа на Александър Везенков, Чавдар Маринов и Николай Аретов за техните полезни бележки и съвети върху един ранен вариант на ръкописа. Отговорността за всички застъпвани тези и позиции, разбира се, е изцяло моя.

Основните идеи на статията бяха представени и на организираното между 21 и 24 май 2009 г. ателие под надслов „Gender, Ethnicity and the Nation-State: Anatolia and Its Neighboring Regions“ в Университета Сабанджъ в Истанбул. Ателието бе проведено за втори път в памет на убития преди две години турско-арменски журналист Хрант Динк.

в хомосексуализъм изпъстриха медийната кампания срещу тогавашния председател на Народното събрание на България. В най-комерсиалното телевизионно шоу – както в края на 90-те години, така и в началото на новия век – обвиненията в хомосексуализъм бяха почти ежедневие. Университетски преподаватели и т. нар. интелектуалци (включително и леви в политически смисъл) подхващаха с лекота и удоволствие обвиненията в хомосексуализъм към политически фигури. Един от последните скандали, макар и обхванал само т. нар. „жълт печат“, намеси министър-председател и евродепутат. Наскоро убит заради книгите си бивш участник в делата на подземния свят се опитваше да удари босовете на престъпните групировки в самото им „мъжкарство“, като ги обвиняваше в хомосексуални практики с представители на политическата класа и бившите тайни служби. Състояният се в началото на лятото на 2008 г. първи гей-прайд в София допълнително демонстрира пресечните точки между сексуалността и политиката, както и между национализма и сексуалността.

Исамата „историческа колегия“, въпреки претенциите за научен етос, съвсем не е имунизирана срещу този начин на мислене. Особено показателно е третирането на въпроси, свързани със сексуалността, на страниците на форума на електронното историческо списание „Анамнеза“,³ които демонстрират категорично, че

3 Там можехме да прочетем, че „самите педераси, (пардон, хомосексуалисти) са опитвали да лекуват/нормализират сексуалните си наклонности!“. И още: „Винаги си хомофоб, освен ако не си хомофил, т.е. хомосексуалист“; „Абе, педалска им работа, не им обръщай много-много внимание!“; „Писна ми да съм толерантен, дори това да е политически некоректно. Кой пък каза, че е некоректно?“ Немалка част от тези постинги бяха и дело на хабилитирани преподаватели от Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. И макар



Моменти от гей прайда в София през 2008 г.

Фотограф: Светла Енчева

„колегията“ е поне три десетилетия след други в Европа (и не само) като начин на мислене по споменатите че впоследствие редакцията на „Анамнеза“ сама взе решение да унищожи стария форум, все пак за сетен път се доказа, че „Не се гаси туй що не гасне!“. И във възстановения форум на списанието можем да прочетем, че „толерантността е граничеца с глупостта.“

Вж. <http://www.anamnesis.info/forum/index.php?topic=56.0>

По повод на горецитирания език би било удачно да напомним, че в случая преекспонираната вербална мъжественост още нищо не доказва. Самият Зигмунд Фройд твърди, че параноята, като цяло, е свързана с изтласкване на хомосексуалната съставка на либидото. По този начин страхът от собствената сексуалност води социалния човек до параноичната уплаха да я вижда как се появява навсякъде около него. Окенгем, Г. *Хомосексуалното желание*. София, 2001, с. 30.



проблеми. Очевидна идиосинкраза демонстрира и отказът на колега историк за участие в конференцията на Международната федерация за история на жените и история на социалния пол (gender), и то под предлог да не го помислели за „педал“.⁴

4 В появил се преди няколко години текст за хомосексуализма през периода на комунистическото управление в България авторът претендира, че неговият „поглед“ е „външен“ единствено спрямо феномена хомосексуализъм. Всъщност повечето погледи в научните изследвания са обикновено външни. В действителност обаче този „поглед“ се оказва в крайна сметка *външен* и спрямо науката, нейния инструментариум и достижения от последните около тридесетилетия. Жалко е, че подобна публикация е намерила място в първата книжка на списание, което иначе си поставя

И това не е толкова учудващо като се има предвид и друг случай, в който срещаме името на смятан всеобщо за модерно мислещ историк. През лятото на 2003 г., и то на страниците на в. „Култура“ (?), в рецензия за книга, Иван Илчев пише: *„Във възжеланата Македония равни няма, митологията, създадена от институциите в Сърбия и България, е отграничаваща, йерархизираща, противопоставяща. И ако мога да завърша с нещо по-фриволно, тя е мъжка митология. Национализмът, изследван от Наум Кайчев, е мъжки национализъм. Жени в книгата му на практика няма. Важно е мъжкото образование. От идеите – тези, които проникват в мъжкото съзнание. От представите – тези насаждани в казармата, в мъжкото обкръжение. С други думи и нацията е мъжки конструктор, извод, който може да докара до изстъпление днешните феминистки.“*⁵ От една страна, споделените от Илчев мисли могат да бъдат разглеждани като една казваща ни много идиосинкраза за ролята на традиционните разбирания за мъжкарство сред професионалната колегия. Но и още нещо. Те са и свидетелство за интелектуална изолация спрямо академичните дебати в международен план. Защото именно *„днешните феминистки“* са тези, които отдавна, и то категорично и неотклонно, отстояват позицията, че заедно с империализма, национализмът е точно мъжки благородната цел да се бори с „провинциализма“ в науката. Вж. Груев, М. *Комунизъм и хомосексуализъм*. – Анамнезис, I, 2006, кн. 1, с. 88-101. И нашият поглед е външен, но сме се стремили да не е външен и спрямо критериите на научното изследване и теоретичните и методологически достиженията в полетата на различни науки занимаващи се с проблемите на сексуалността.

5 Вж. Илчев, Ив. *Македонийо възжелана или възпитаване на желанията*. – Култура, бр. 28, 11 юли 2003, с. 6. Рецензията е посветена на книгата на Наум Кайчев. *„Макединийо възжелана“*. Армията, училището и градежът на нацията в Сърбия и България (1878-1912). София, 2003.

феномен и конструкт.⁶ Нещо повече. Тези възгледи са възприети съвсем насериозно дори и от автор като Антъни Смит, който иначе се противопоставя на модернистката интерпретация на нацията и национализма.⁷ В този смисъл твърдението на Ив. Илчев звучи сякаш равносилно на твърдение, че ако някой се произнесе, че обществото се дели на *класи* би довел до „изстъпление“ марксистите.⁸ Ала изключително устойчиви се оказват изблиците на некоректно политическо говорене, дори и в академична среда, която се самоизживява и идентифицира като новаторска.⁹

6 Вж. напр. Enloe, C. *Bananas, Beaches, and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. Berkeley, , 1989; Walby, S. *Woman and nation*. – In: Smith, A. D. (ed.), *Ethnicity and Nationalism. International Studies in Sociology and Social Anthropology*. Vol. LX. Leiden,, pp. 92-93; Sluga, G., *Identity, gender and the history of European nations and nationalism*. – In: *Nations and nationalism*, 1998, vol. 4, no. 1, 1998, pp. 87-111; Mater, T., *Gender Ironies of Nationalism. Sexing the Nation*. New York, 2001. Веднага ще добавя, че, до известна степен, в цялата тази литература, като че ли се сблъскваме с известен схематизъм в оценяването на „мъжкото“ и „женското“, а дори и с лек есенциализъм при обвързване на негативните характеристики с „мъжкото“. Ала противно на споменатите внушения на Ив. Илчев, разглеждането в нея на национализма като мъжки конструкт е несъмнено.

7 Smith, A. D. *Nationalism and Modernism. A critical survey of recent theories on nationalism*. London and New York, 1998, p. 208.

8 Интересно защо ли и демонстриращи феминистка ориентация български исторички – и то в иначе претенциозни книги с насоченост към „жените“ - не обръщат внимание и не протестират на това определено политически некоректно, дълбоко обидно, а и невярно изказване. Дори вместо евентуални поне критични нотки срещаме за споменатия автор единствено невъздържани хвалебствия. Вж. Димитрова, Сн. *Жените, историята и нищо повече. Предизвикателствата на рефлексивната история*. С., 2005, с. 22, 110.

9 През май т.г., когато правех една от последните редакции на тази публикация, прочетох за себе си следния постинг в Интернет: „С.Д. е в правото си. Аз защитавам правата на хомосексуалистите,

Не е необходим задълбочен анализ на споменатите в самото начало случаи на скандали в публичното политическо пространство за да установим, че идеите и представите за сексуалността, мъжествеността и женствеността, тялото, сексуалното желание и поведение имат определена връзка с политиката и политическото, с националната идеология и идентичност. Те имат тежест в политическия живот и представляват по видим или не толкова видим начин част от артикулирани и неартикулирани идеологии. В същото време за изследователя на политическия живот от края на 19 век е видима липсата на обвинения към политическия противник българин от друга политическа сила именно в хомосексуалност и упражняване на хомосексуални практики. Срещат се из публичното политическо пространство редица обвинения в прелюбодейство, изневяра, твърде много упреци в упражняване на сводничество, но никога в хомосексуализъм или бисексуалност.¹⁰ В този случай, разбира се, имаме някои

на малцинствата и на душевноболните. Затова съм и с вас. Ще ви защитавам винаги, не се притеснявайте. Не се плашете! Ваша Ася Пашова." <http://petdoshkov.blog.bg/drugi/2009/02/25/sedmo-otkrovenie-akapelno.295921> Да оставим настрана прозрачните намерения с приписаната ми сексуална ориентация, но поне представителка на претендиращи за новаторство академични кръгове (макар и родно производство), би трябвало да знае, че е некоректно да тематизира заедно „хомосексуалистите“, „малцинствата“ и „душевноболните“. Колкото и странно и абсурдно да звучи, авторката на постинга е не само дългогодишен участник в ромски проекти, но и член на т. нар. „Автобиографично ателие“, което се изживява като някаква „модерна“ структура за занимания с устна история и история на социалния пол. Едно е ясно – на бъдещите историографи и историци на местните специфики в науката и квазинауката предстои интересна и вълнуваща работа.

¹⁰ По света са известни случаи на обвинения в хомосексуалност, отправяни към известни политически фигури от техни противници

дребни изключения и точно те са доста показателни за един тип мислене, характерен както за православната традиция,¹¹ така и за традиционната народна култура и българската национална идеология.

Изследователите посветавечесаоткрили и изследвали връзката между национализма и сексуалността. Установява се, че националното его е свързано с мъжкото и женското его и е неделимо от социалния пол (*gender*) и сексуалността. Национализмът се явява и език, чрез който се оправдава сексуалният контрол и репресия, а мъжката храброст се изразява и упражнява.¹² Ала като цяло подобна проблематика е все още недокосната в българската историография.¹³ Същото можем да кажем

с цел оспорване на мъжествеността им, а от там и на способността им да служат на нацията, както и за запазване на реда и почтеността в обществото. Обвинения в хомосексуализъм са отправяни към външния министър на Ваймарска Германия Валтер Ратенау, както и към министър-председателя от френския Народен фронт Леон Блум (1936-1937 г.). Вж. Mosse, G. *The Image of Man: the Creation of Modern Masculinity*. New York, Oxford, 1996, pp. 68-69. Нацистите обвиняват представители на католическата църква в упражняване на хомосексуални практики. Дори и представители на антифашистката левица използват обвинения в хомосексуалност срещу националсоциалисти. Техни са опитите да докажат, че хомосексуализмът на Ернст Рьом е заразил на практика цялото нацистко движение. Mosse, G. *Nationalism and Sexuality. Middle-Class Morality and Sexual Norms in Modern Europe*. Madison, Wisconsin, 1986, p. 186.

11 Едно по-общо описание на разбиранията за „неестествен секс“, за содомията, в което българският случай е само част от възгледите сред православните славяни вж. у Левин, И. *Секс и общество на православните славяни (900-1700)*. С., 1991, с. 202-209.

12 Mater, T., 2001, p. 1.

13 И Райна Гаврилова отбелязва как темата за сексуалния живот е пренебрегвана в историографията и етнологията. Тя търси причината в господстващата свенливост в българска среда за публично говорене по тези теми и произтичащата от това оскъдица от сведения. Вж. Гаврилова, Р. *Колелото на живота*.

и за появилите се през 90-те години и началото на новия век изследвания на социалния пол, които са в по-голяма степен центрирани върху феминистка проблематика.

Ето защо целта на настоящото изследване е доста скромна. То не може да бъде някакво общо изложение по история на взаимозависимостта между национализма и сексуалността. В случая под „сексуалност“ се разбира комплекс от идеи и представи за или относно сексуалното поведение и сексуалните категории, културни разбирания за смисъла и естеството на половото различие и сексуалното общуване. Твърде много аспекти от една подобна тема ще останат дори не споменати и не докоснати. Проучването е стеснено целенасочено, за да се получи по-добър фокус, като от сексуалността се разглеждат онези случаи, които се възприемат като отклонения от господстващата хетеронормативност в българското общество и сред българското население. Изследването си поставя единствено за цел да хвърли някои щрихи върху мястото и функционирането на сексуалността в националната идеология. То ще се постарее да разкрие представите за сексуалността и хомосексуализма, и то с оглед на тяхната роля в изграждането на българската идентичност. Ще бъде направен опит да се проследи на базата на няколко примера как сексуалността и тялото функционират в рамките на мисленето за българското и чуждото, каква е пресечната точка между сексуалността, политиката и възприемането на националната идентичност. Как определени разбирания и представи за пола и социалния пол оперират в дискурса за българската идентичност. Ще бъде направен опит да се отговори на въпроса доколко можем да кажем,

Всекидневието на българския възрожденски град. С., 1999, с. 389.

че сексуалните фантазии, въображения и представи, които предстои да опиша, имат колективен характер, формирани са исторически като част от едно колективно съзнание. Не на последно място е интересно да се отговори на въпроса за връзката в националистическия и политически дискурс между сексуалността и представите за почтеност, благоприличие и морал. Ще бъде анализирано и как определени български автори си представят сексуалността и тялото на "другия" и вероятните му сексуални практики и какво се крие зад тези представи или дадени сексуални фантазии. Изследването ще се опита да отговори и на въпроса защо липсват като цяло обвинения към политическия противник българин именно в хомосексуализъм или бисексуалност (както видяхме, толкова често срещани в публичното политическо пространство на прехода към демокрация и нестихнали и до наши дни). Заедно с това, ако ги има и доколкото ги има, защо обсегът на тези обвинения е точно такъв и каква социална и културна информация ни носи сексуалният тип дискурс като цяло в политиката и в националната идеология. Много дебело трябва да се подчертае, че изследването се занимава не с частния живот на хората от онзи период, а с публичните представи за сексуалността и желанието, както и тяхната употреба в политическия дебат и националната идеология. Ще изследвам начина, по който хетеросексуалният свят говори или по-скоро, според мен, прави намеци и намигания за хомосексуалността и фантазира относно нея. Ето защо не ме интересува дали отправяните обвиненията към политическия противник или чужденеца по отношение на неговата сексуалност са били достоверни. Интересува ме израз на какви господстващи представи в масовото съзнание

или подсъзнание са били те и доколкото тези масови представи играят роля в изграждането на националната идентичност, в представата за българското.

В теоретичен и методологически план изследването се помещава в полето на няколко изследователски области – историята на социалния пол или т. нар. *gender history*;¹⁴ историята на сексуалността и политиката на тялото¹⁵; получената рязко развитие през 90-те години на отишлия си век история на мъжествеността.¹⁶ Не е никак

14 Вж. напр. Scott, J. W. *Gender: a useful category of historical analysis* - In: *American Historical Review*, V, 1986, 91, No. 5, pp. 1053-1075. Butler, J. *Gender Trouble*. New York and London, 1990; Butler, J. *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. London, 1993. Към първото заглавие вж. и българския превод Бътлър, Д. *Безпокойствата около родовия пол. Феминизмът и подриването на идентичността*. С., 2003. Вж. също Morgan, D.H.G. *Discovering Men*. London, 1992.

15 Foucault, M. *Histoire de la Sexualiti. La Volonti de Savoir*. Paris, 1976. Тук се помещават и първите примери за истории на хомосексуалността, станали вече хрестоматийни Weeks, J. *Coming Out: Homosexual Politics in Britain from the Nineteenth Century to the Present*. London, 1977; Boswell, J. *Christianity, Social Tolerance and Homosexuality: Gay People in Western Europe from the Beginning of the Christian era to the Fourteenth Century*. Chicago, 1980; Bray, A. *Homosexuality in Renaissance England*. London, 1982. Вж. още Duberman, M., Vicinus, M., Chauncey, G. (eds.) *Hidden from History: Reclaiming the Gay and Lesbian Past*. New York, 1989; Вж. също книгите Mosse, G. *Nationalism and Sexuality*, 1986, pp. 24-47; 104-113.; *The Image of Man*, 1996, pp. 77-106, 133-154.; Hacking, J. *Rewriting the Soul: Multiple Personality and the Sciences of Memory*. Princeton, 1995, по-специално pp. 21-38; Oosterhuis, H. *Stepchildren of Nature: Craft-Ebing, Psychiatry, and the Making of Sexual Identity*. Chicago, 2000. Подобна литература бързо се разпространява и извън англоезичния и френскоезичния свят. Вж. Alario Bataller, S. *Aproximaciones teyricas en la investigaciyn de la homosexualidad*. Valencia, 1992.

16 Завсичкотова горенай-общовж. напр. Beynon, J. *Masculinities and Culture*. Buckingham, 2002; Connell, R. W. *Masculinities*. Berkeley and Los Angeles, 1995; Adams, R., Savran, D. (eds.), *The Masculinity Studies Reader*. Blackwell, 2002; Berger, M., Wallis, B., Watson, S.

чудно, че връзката между национализма и сексуалността е забелязана почти още в зората на изследванията по история на сексуалността. Изследователите отхвърлят категорично традиционния възглед, че „националното“ се съчетава с „публичната“ идентичност, а „частното“ съответно със „сексуалната“.¹⁷ По-късно интересът се задълбочава и автор като Дж. Мосе прави опит да отговори на въпроса каква е връзката между формирането на мъжа с оглед на изпълнението на национални задачи, от една страна, и сексуалността, от друга.¹⁸ Горните изследвания характеризират „другостта“ в националистическите дискурси с оглед на сексуалността и сексуалните практики. Те описват съответните стереотипи, отнасящи се до сексуалността, и начините, по които се утвърждават националните идентичности. Заедно с това се разкрива, че сексуалният „друг“ (хомосексуалист, бисексуален, лесбийка и т.н.) може да е свързан с етнически, религиозен или социален произход.¹⁹ Като резултат от споменатите изследвания, историите на сексуалността разглеждат вече сексуалните стереотипи и сексуалните практики като части от процеса на конструирането и реконструирането на националните идентичности. Появяват се изследвания за диалектиката между сексуалните и националните идентичности, които разглеждат как сексуалните стереотипи едновременно оформят и служат на идеологията за националната идентичност.²⁰

Constructing Masculinities New York, 1996.

17 Като едни от първите опити вж. Mosse, G. L., 1986, Parker, A., et. al. (eds.) *Nationalisms and Sexualities*. London, 1992

18 Mosse, G., 1996.

19 Parker, Andrew et. al. (eds.) *Nationalisms and Sexualities*, London, 1992

20 По тази тема по света вече се нароиха доста изследвания. Тук ще посоча само някои от тях, като например: Pick, D. *Faces*

Разполагам изследването си и в проблемната област, свързана с историята на порнографията и по-специално на политическата порнография,²¹ тъй като твърде често в българския печат по това време се употребяват – и то в политически контекст – понятия като “порнография”, “порнографи”, “порнографски писател”. Самите обвинения в “порнография”, “порнографско писане”, “порнографски издания”, тъй както и описанията на политическите противници като „порнографи” са нещо обичайно и част от речника на политическите групи.²² Налага се да уточня, че познатата ни от 20 в. порнография е свързана с разбиране за секса, при което той се възприема като самодостатъчна дейност, в немалка степен изваден от моралните, законови и религиозни контексти, в които е бил вграден преди това.²³ Нещо повече, в продължение на вече дълги десетилетия думата „порнография” се използва масово, сякаш всеки е наясно с нейното значение, като дори я употребяват хора, които твърдят, че не могат да я дефинират, но лесно биха могли да я разпознаят.²⁴ Всъщност, по света порнографията никога не е имала ясна дефиниция и преди 19 в. тя не обхваща

of Degeneration: A European Disorder. Cambridge, 1989; Nye, R. A. *Masculinity and Male Codes of Honor in Modern France*, New York, 1993.

21 Вж. напр. Kendrick, W. *The Secret Museum. Pornography in Modern Culture*, Berkeley, 1987; Hunt, L. *The Invention of Pornography. Obscenity and the Origins of Modernity, 1500-1800*. New York, 1993.

22 Вж. някои от тези примери вж. Прогрес, бр. 40, 1893. Официалната порнография., с. 617. Свобода, VIII, 25 апр. 1894., бр. 1372., с. 2. По гнъсно и измислената и хвърлена върху Стамболова клевета., с. 2.; Свободно слово, 16 ян., бр. 63, с. 1.; Свободно слово, 19 март 1894, бр. 80, с. 3.; 12 април 1894, бр. 87., с. 3.; 5 май, бр. 93., с. 3.; Борба, I 22 май 1894., бр. 11, с. 3.

23 Вж. напр. Kendrick, W, 1987, p. 65.

24 Ibid., pp. 186-187.

някаква строго обособена категория на писмени или визуални репрезентации.²⁵

Иначе феноменът на порнографията има своята дълга история, а изследователите отдавна са забелязали възможността чрез сексуалния език да бъде описвана политиката и да се прави своеобразно „четене“ на социалната действителност. У. Кендрик определя времето преди 19 в. като „пред-порнографска ера“, в която са налице много случаи на сквернословие и нецензурност, съществуващи без наличието на модерния термин „порнография“.²⁶ Впоследствие периодът на Просвещението и Френската революция засилват неимоверно нейната роля като от 40-те години на 18

25 Hunt, L., 1993, pp. 9-10. Исамите дефиниции за „порнография“ в съвременните научни изследвания също са различни. Според едни автори днешната употреба на термина се отнася до форми на писмена, графична или друга комуникация, които имат за крайна цел предизвикването на похотливост у читателя, зрителя или слушателя. Kendrick, W, 1987, p. 1. Според други специалисти за порнография може да се говори, когато се сблъскваме с „писмено или визуално представяне в реалистична форма на всяко генитално или сексуално поведение с преднамерено нарушаване на съществуващите и широко възприети морални и социални табу.“ Wagner, P. *Eros Revived: Erotica of the Enlightenment in England and America*. London, 1988, p. 7.

26 Kendrick, W, 1987, p. 31. Макар и със знаменити предшественици в древна Гърция и Рим началото на модерната порнографска традиция може да се открие в Италия през 16 в. и в преобладаващата френска литература с подобен профил от 17 и 18 в. В нея, като резултат от развитието на науката и натурфилософията, шокиращото въздействие на секса се използва от свободомисленици и еретици за атаки срещу религиозните и политически власти. Hunt, L., 1993, pp. 10, 11, 24, 26-27, 30, 35. Ала, както отбелязва Рейчъл Вейл, политическата порнография обикновено се явява продължение на други форми на политически коментари и не винаги може лесно да се отдели като самостоятелен жанр. Вж. Weil, R. *Pornography and Politics in Restoration England* – In: Hunt, L. (ed.), 1993, pp. 125-154

в. насетне има чувствително нарастване на подобен вид литература, на либертинското писане, тенденция, която през 90-те години достига своята кулминация в творчеството на маркиз дьо Сад.²⁷ Още преди близо три десетилетия Робърт Дарнтън сполучливо и убедително демонстрира как литература от политически памфлети със сексуални сензации се използва за да се атакува двора, църквата, аристокрацията, академиите, салоните и самата монархия.²⁸ Иначе, според Лин Хънт терминът „порнография“ се среща употребен за пръв път в модерен смисъл във Франция едва през 1806 г., като ясно се асоциира с неморалност, мисли се като отделна, „лоша“ литература, от която обществото трябва да се пази.²⁹

27 Hunt, L., 1993, pp. 31, 35. Вж. също подр. Hunt, L, *The Family Romance of the French Revolution*, Berkeley, Los Angeles, 1992, p. 105. За либертинизма вж. специално Van Crugten-Andre, V. *Le roman du libertinage. 1782-1815. Red'couverte et r'habilitation*. Paris, 1997. Тази тенденция е свързана и с развитието на романа като жанр. За анализ на порнографията във Франция през 18 в. и нейната връзка с развитието на романа вж. Goulemont, J. M. *Ces Livres qu'on ne lit que d'une main: Lecture et lecteurs de livres pornographiques au XVIII si'cle*. Aix-en-Provence, 1991.

28 Вж. подр. Darnton, R. *The Literary Underground of the Old Regime*, Cambridge, MA, 1982. Двама водещи революционери като Мирабо и Сент-Жуст са писали порнографски произведения преди Революцията, а и някои водещи порнографи като маркиз дьо Сад са участвали пряко в Революцията. Видно е също, че политически мотивирана порнография спомага за подкопаването на легитимността на Стария режим като социална и политическа система. Hunt, L. *Pornography and the French Revolution* – In: Hunt, L., 1993, p. 301.

29 Вж. Hunt, L., 1993, pp. 10, 14-16, 18, и още споменатата вече статия в този сборник „*Pornography and the French Revolution*“, p. 303. Питър Вагнер изтъква как, макар до края на 90-те години на 18 в. експлицитните сексуални описания почти винаги да имат и открита подривна политическа стойност, след това порнографията се превръща в по-скоро комерсиално начинание, в средство за предизвикване на сексуална възбуда и постигане на сексуално удоволствие. Wagner, P., 1988, p. 214. В Англия дори целта на

В българския случай от последните десетилетия на 19 в. употребата на думата „порнография“ трябва да се свърже с наложилото се около средата на 19 в. в Западна Европа разбиране за феномена като свързан с описание на проституцията, проститутките, бардаците и сводниците в подобен вид предприятия.³⁰ Заедно с това думата загатва и за наложилото се в следващите десетилетия разбиране, че термините „порнография“ и „порнограф“ се свързват въобще с неприличното, безнравственото, нецензурното, мръсното и поради това се използват за описание на живота и маниерите на проститутките и техните сводници.³¹ Растящото през годините в Западна Европа усещане за покваряването на жените и за преобразуването на цялата култура в бардак стабилно извоюва на думата „порнография“ нейно собствено право на съществуване. Като цяло обаче повишената поява на подобна литература в последните десетилетия на 19 и началото на 20 в. демонстрира ясно и връзката между порнографията и въвличането на по-широки маси в политиката с утвърждаването на

сексуалната възбуда вече замества радикалните популистки и либертински елементи в публикациите на подземния свят, а отпечатващите порнография са гледани с недоволство от самите радикални политически кръгове. Вж. McCalman, I. *Radical Underworld: Prophets, Revolutionaries, and Pornographers in London, 1795-1840*. Cambridge, 1988, pp. 204-321.

³⁰ Първоначално според това разбиране „порнограф“ е онзи, който пише за регулирането на проституцията или описва проститутките и техните бардаци с оглед на обществената хигиена. Kendrick, W., 1987, pp. 1, 11-12, 19-23, 29. Около средата на 19 в. обаче и някои безценни и неприлични реликти от античния Помпей, безнравствени картини с оргии, са наречени също „порнография“, а производителите им „порнографи“. За целта е била заета гръцката дума *pornographoi*, с която в античността се обозначават рисуващите проститутки. Ibid., pp. 11-12, 13, 29

³¹ Ibid., p. 17

демократията, общото мъжко избирателно право.³²

И все пак, в българската ситуация и в случаите, които предстои да бъдат разгледани на следващите страници, под „порнография“ не се разбира изрично описанието на полови органи и сексуални практики с цел предизвикване на сексуални чувства, нито пък сексът се разглежда като някаква самодостатъчна дейност, откъсната от социалния и политическия контекст.³³ Тук по-важно е цялостното асоцииране, характерно и за останалата част от Европа, на порнографията с неморалност и неприличие, с израз или внушение на безнравствени, разпуснати и нецеломъдрени неща. И в този смисъл в случаите, които предстои да се разгледат, имаме определено опит да се използва шокиращото въздействие на говоренето за секса с оглед отправяне на ярка политическа критика. Причината да ги наречем „порнографски“ е точно този момент на възприемането им за представящи нещо неприлично, неморално, свързано със сексуалния акт, като в разгледаните на следващите страници случаи намеците за хомосексуалност допълнително подсилват порнографския елемент. Едновременно в българския контекст ние не можем да говорим за политическата порнография като някакъв самостоятелен литературен или вестникарски жанр. Тя се явява едно продължение на други форми на политическа аргументация и критика. И не на последно място, за разлика от порнографската традиция в Западна Европа, в българския случай езикът остава сдържан и приличен, нещата единствено се загатват, отсъства езиковата трансгресия, характерна

32 Hunt, L., 1993, p. 23

33 Около 80-те години на 19 в. в Западна Европа започват да се срещат и физически описания на сексуално общуване, напълно откъснати от всякакъв контекст и предизвикващи най-вече похот. Kendrick, W., 1987, pp. 65-66, p. 175

за други школи на порнографията,³⁴ както и думите за гениталии или псувните, изпъстрящи говоримия език на всекидневно равнище.³⁵

Рамката на изследването ще съставя политическата история – ще се тематизират и проучват едновременно държавни глави, българската армия в лицето на нейните главнокомандващи и българското офицерство, политическото противоборство в навечерието на преврата от 9 август 1886 г., дипломатическия успех с извоюването на бератиза за български владци в Македония, евентуално турско-българско дипломатическо и военно съглашение, проблемите на българската дипломация и външна политика. Ала всичко това ще е само отправна точка или ще върви неразделно с мисленето на тези събития и феномени в езика на мъжки хомосексуализъм, лесбийство, сексуална ориентация и сексуални актове, взаимно мастурбиране, орална и мануална любов,

34 При порнографската литература в Западна Европа на много ранен етап езикът е понякога твърде експлицитен, както в означаването на половите органи, така и на сексуалните актове. Поради това се създава дълга традиция в описването на реалистични сексуални техники, включващи и трансгресивна словесност. Вж. Hunt, 1993, р. 37. В този смисъл не по-назад остават и експлицитните гравюри с изображения на полови органи и богато разнообразие от сексуални актове и пози. Вж. илюстрациите в Hunt, 1992; Hunt, 1993.

35 Шейтанов, Н. *Сексуалната философия на българина (увод в нашия неофициален фолклор)* – В: Еленков, И., Даскалов, Р. *Защо сме такива? В търсене на българската културна идентичност*. София, 1994, с. 280-291, и особено с. 281 (оригинал сп. „Философски преглед“, 1932, кн. 3). И самият Н. Шейтанов в края на публикацията си обръща внимание на тази разлика между официалния, интелегентски литературен дискурс и народното говорене, отбелязвайки: „Защо нашата интелигенция фарисейски отрича сексуалния ни фолклор, а неофициално тъй жадно храни с него балканската си душа?“. Интересно е, че в случая той го противопоставя на „западноевропейското виждане“, което е освободено от сексуални клетви. Пак там, с. 291.

анално проникване и т.н. В този смисъл изследването демонстрира, че политическата, „интелектуалната“, социалната и културна история могат да бъдат третираны и заедно, а не както наивно много често са непременно и задължително разделяни. Както ще се уверите, традиционният политически (дипломатически и военен) контекст на следващите страници съвсем не пречи на един по-нов и различен поглед към самата политическа култура (и не само).

В центъра на изследването ми ще са репрезентации, фантазии и тревоги, характерни за българското общество от края на 19 век. За решаването на моите изследователски задачи ще използвам като изворова база предимно материали от тогавашните вестници и политически брошури. Бидейки публични документи, те съдържат репрезентации и артикулации на представи, които имат важно значение с оглед на нашата тема и поставените задачи. Видно е, че проучването не е подчинено на екстензивна работа с широк изворов материал, а по-скоро на няколко „проби“ от него, които представят случаи, взети като представителни с оглед на една въображаема национална сексуална идеология или сексуална идеология, разгледана именно с оглед на нейното пресичане с мисленето за националното. Надявам се друго, ново систематично изследване в бъдеще да доведе само до корекция на някои изводи, но не и до цялостното им отхвърляне.

Ще бъдат разгледани подробно пет (5) случая на т. нар. „*queer*“ сексуалност. Всички те имат преки или косвени политически импликации. Употребяващите термина „*queer*“ сексуалност отдавна поставят под въпрос всяка теоретична или политическа практика на „естественото“ в сексуалността, практики, които

исторически, в рамките на нашата култура, са направили естествена хетеросексуалността, засилвайки хетеронормативността. „Queer“ теорията припознава дори човешкото желание към „правилния пол“ като странно, ексесивно, не телеологично или натурално. В този смисъл, приспособяването на сексуалното желание към общоприетото се разглежда като една културна конструкция.³⁶

*

*

*

Както вече споменах, по това време в България и българския политически живот – в сравнение с годините на свободния печат след 1989 г. – бие на очи отсъствието на обвинения към политическия противник в хомосексуалност или бисексуалност. Биха могли единствено да се срещнат обвинения в женственост и детинщина. За мъжа, представител на политическата класа, анатомичната принадлежност към „мъжкия пол“ е

36 Според редица автори след М. Фуко, дори и културите, които в миналото са се отвръщавали от хомосексуалния акт, от мъжкото анално общуване или са се характеризирали с почти универсалното подтикване на индивидите към брак и продължаване на рода, не са „хетеросексуални“ култури, защото „хетеросексуалността“ все още не е била „открита“. За тях, хетеросексуалността е особена институция на съвременната европейска и американска култура, при която хетеросексуалният се дефинира като „нормален“ човешки тип, а желанието към същия пол се определя вече не просто като грях, а като „анормално“. Вж. напр. Boyarin, D. *Unheroic Conduct. The Rise of Heterosexuality and the Invention of Jewish Man*. Berkeley, 1997, р. XIV. Вж. също Халпърин, Д. *100 години хомосексуалност*. София, 2000.

необходимо, но не достатъчно условие, за да отговори на модерните идеали за мъжественост, артикулирани и в политическия дискурс. В общество, в което властта е упражнявана по модела на бащинската власт, индивидът, който говори в други термини, рискува да изглежда имплицитно женствен или импотентен. Господстващата в България и Европа култура продължава да възприема и описва действието, господството и агресията като „мъжествени“, а нежността и пасивността като „женствени“.

Друг тип обвинения пропускат да изтъкват липсата на мъжественост чрез феминизирането или инфантилизирането на противника. Напротив. При тях политическият противник се обвинява именно в прелюбодеяние или в сводничество. В навечерието на падането от власт на министър-председателя Стефан Стамболов през пролетта на 1894 г. бившият министър и един от водещите политици на оформилата се вече Съединена легална опозиция Димитър Тончев е представен на няколко пъти в публичното пространство като сводник, *„развратна личност“*, *„доставчик на жива стока“* и *„порнографски писател“*.³⁷ Друг един член на ръководството на опозицията, Григор Начович, поради очевидния флирт на опозиционните сили с младото социалистическо движение е описан като персона, чиято политика е *„малко по-друга: неговото око тегли се към нежната половина на социалистите.“*³⁸ От друга страна, опозицията също обвинява премиера Ст. Стамболов, че се е занимавал със сводничество в своя роден град Велико Търново.³⁹ Нещо повече. Коментирайки поведението на премиера, влиятелният тогава в. „Прогрес“ от

37 Свобода, VIII, 25 апр. 1894., бр. 1372., с. 2.

38 Свобода, VIII, 11 март 1894, бр. 1339, с. 2.

39 Прогрес, 17 юлий 1893., бр. 36., с. 552

Пазарджик смята, че поданиците са на път да заплащат за „желанията“ на министър-председателя дори и с „нашите жени и деца.“⁴⁰ Левият вестник „Борба“ пък описва Стамболов като „развратник“ и „насилник“, който заедно с министъра на земеделието и търговията Панайот Славков е лишил стотици момичета от сексуалната им чест.⁴¹ По-сетне по време на управлението на Народната партия нейният орган в. „Мир“ обвинява лидера на стамболовистите Димитър Петков в „разврат“.⁴²

В следващите редове ще защитавам тезата, че за обществените представи, характерни за последните две десетилетия на 19 век, българинът може да бъде изнежен в резултат на модерността; голобrado хлапе, на което са чужди улегналите, разумни мъжки постъпки; развратник и прелюбодеец; дори сводник или изнасилвач, но не и хомосексуалист. Като такъв той се появява и в тесктовете с политически порнографски характер. И с тази характеристика определено българската публична политическа сфера през този период чувствително се отличава от примерите, които бяха дадени в началото на този текст. Както ще видим, хомосексуалността и бисексуалността се смятат за чужди изначално на българското, на националното, на традиционната народна култура. Може би поради това политици, държавници, вестникари и т.н. усещат, че обвиненията в тази посока ще се смятат за неубедителни, поради което и не се използват в политическите борби. Българинът, който е преобладаващо селянин, занаятчия, дребен търговец или интелегент, произхождащ от тези социални среди, се възприема от съвременниците

40 Прогрес, I, 26 юний 1893., бр. 33. с. 509.

41 Борба, I, 22 май 1894., бр. 11, с. 3-4.

42 Ганчев, Д. *Спомени за княжеското време*. София, 1983, с. 77.

сякаш онтологично като хетеросексуален, поради което и не може дори да звучи правдоподобно евентуалното му публично представяне като хомосексуалист. Явно поради устойчивостта на тази представа, както сред вестникарите и политиците, така и сред обществото, и употребата на подобни обвинения срещу българи отсъства. На практика обвиненията в хомосексуалност или по-точно в бисексуалност в оня период се отнасят до дошлите от чужбина монарси Александър I Батенберг и Фердинанд. Заедно с това традиционно, подобно на всички православни славяни, както и на предмодерната, еврейска и християнска интерпретация, определено в българска, а и в православна славянска среда, отношението към мъжкия хомосексуализъм, към греха на Содом, е крайно враждебно и той е поставен начело в списъка на греховете, като дори изпреварва категорично онанизма и хетеросексуалното анално проникване.⁴³

„Игри и боричкания“ или монархически хомосексуализъм

На базата на турско-българската спогодба от януари 1886 г. в Цариград на 24 март е подписан т. нар. Топханенски акт, в който поради острите възражения на наложилата позицията си Русия се премахват името на българския княз Александър I като главен управител на Източна Румелия и клаузата за българско-турската военна „взаимопомощ“. По този начин с изхвърлянето на името на княза руската дипломация окончателно възвестява несъгласието си с присъствието му в

43 Левин, 1991, с. 202, 204.

България като монарх.⁴⁴ Верните на Петербург български политически сили на цанковисти и съединисти започват след подписването на Топханенския акт и вдигането на военното положение яростна кампания срещу княз Александър като „немец“ и „чужденец“, който се противопоставя на Русия и славянството. Особено през юли 1886 г. цанковисткият и съединисткият печат в страната подготвя духовете за отстраняване на първия български княз от престола чрез бъдещия преврат от 9 август. В този момент Стоян Михайловски отправя от страниците на цанковисткия в. „Светлина“ обвинение към княз Александър с намеци за негови хомосексуални връзки с един или двама офицери. От съботния брой на вестника с дата 26 юли 1886 г., читателите научават, че князът организира гуляй с офицерите от първи полк. Гуляят се състоял при Архангеловския манастир близо до река Искър и продължил цели три дни – от вторник до четвъртък. За особено скандално вестникът смята обстоятелството, че *„принц Батенберг бил се разпоредил за това развлечение без знанието на военното министерство.“*⁴⁵ По този начин според автора на материала Военното министерство нямало да може да намери офицерите при нужда. Това е причина поведението на княза да бъде окачествено от Михайловски едновременно като *„безпътно“* и нарушаващо *„военната дисциплина“*.⁴⁶

В следващо антрефиле отново се разказва как в сряда офицери от Първи кавалерийски полк и князът се къпали в река Искър. Обръща се специално внимание

44 Стателова, Ел., Пантев, Ан. *Съединението*. С., 1985, с. 168-169; Стателова, Ел. Попов, Р., Танкова, В. *История на българската дипломация 1879-1913*. С., 1994, с. 82-83, 91.

45 Светлина, 26 юлий 1886, бр. 191. *Вътрешни и разни. Гуляй на князът с някои офицери.*, с. 2.

46 Пак там.



Стоян Михайловски

на случилите се „игри и борици на Батенберга с офицерите във водата.“ Според описанието ставало дума за държане за ушите и за теглене и държане на главата, съчетано с кикотене и подскачане.⁴⁷ Тук обвиненията и намеците за извършвани от Батенберг и някои офицери хомосексуални закачки и практики са очевидни. Определено князът се сочи като подбудител за извършването на подобни игрови актове, с които се загатва една отклонена мъжественост и трансгресия

47 Пак там.



Княз Александър Батенберг

спрямо позволеното сексуално желание между двата легитимирани социални пола.

Макар и появил се еднократно, въпросният вестникарски материал с хомоеротични внушения има въздействие върху читателската публика. Очевидно обвиненията към княза за осъществявани от него

хомосексуални практики,⁴⁸ и то точно с български офицери, предполагаемото заплащане на истинската мъжественост, на мъжествеността на младата българска държава, става част от мълвата в българското общество в края на юли и непосредственото начало на август 1886 г. Това обстоятелство се помни още и през 1892 г. когато пловдивският „Малък вестник“, полемизирайки с „Балканска зора“ и „Черно море“ и оправдавайки наложената цензура върху печата след убийствата на Христо Белчев в София и д-р Георги Вълкович в Цариград, припомня и отбелязва как през 1886 г. „*невропатът Стоянчо Михайловски дращеше в един софийски вестник, че княз Батенберг закачал своите офицери в Искъра.*“⁴⁹ Дори и след по-дълъг период от време, споменът за отправените към княза обвинения в хомосексуализъм остава. През 1911 г., като разглежда ролята на русофилския печат за подготовката на духовете около преврата на 9 август 1886 г., самият С. Радев също отбелязва недвусмислено в „*Строители на съвременна България*“ ролята на намеците за съществуващи хомосексуални контакти на княза с офицерите му. Той пише изрично: „*Ст. Михайловски го обвиняваше в „Светлина“, че другарувал с офицерите, защото имал противоестествени нрави; ...*“⁵⁰

Кои са причините за появата на тези обвинения

48 По строгата и изчерпателна дефиниция на Стивън Мъри под „хомосексуалност“ трябва да се разбира контакт между пениса на един мъж и тялото на друг индивид, който е бил роден анатомичен мъж и/или да се разглежда по този начин желанието на някой, роден като мъж, за контакт с пениса, бедрото или отвора на друг, който също е бил роден анатомичен мъж. Murray, Stephen, O. *Homosexualities*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 2000, p. 13.

49 Малък вестник, I, 29 авг. 1892, бр. 35. По цензурата. *Топтан отговор.*, с. 1.

50 Радев, С. *Строители на съвременна България*. Т. 1. С., 1990, с. 734.

на сексуална основа и то именно към първия български монарх? Мисля, че когато отговаряме на този въпрос, трябва да имаме предвид поне няколко обстоятелства. През първата половина на 80-те години в масовите представи в страната упорито се налага образа на княз Александър I като момче, а фигурата на бащата се заема по-скоро от руския монарх. При това княз Александър е младо момче, с красиви, дори едва ли не женствени черти. Тази представа за женствеността на княза определено повлиява и множество съвременни описания. Още през 1882 г. З. Стоянов в насоченото срещу режима на пълномощията съчинение „Искендер-бей“ описва съвсем красноречиво княза по следния начин: *„Гиздав и приличен беше нашият бей и аз мисля, че тия му външни качества са спомогнали най-много за неговото въздигане. Както сега, него време още повече се ценяха засуканите мустаки, тънките кръстове и широките гърди, а нашият бей ги притежаваше. Той беше млад, едвам на 25 години, с тънка като топола снага, тънки възчерни мустачки, на които краищата да вденеш в No. 4 игла, очи винени, които показват повечето изнеженост, отколкото бабаитлък, вежди черни, та вити като пиявици и лице червено като на момиче.“*⁵¹ И С. Радев след години, говорейки в контекста именно на пролетните и летни месеци на 1886 г., отбелязва недвусмислено: *„Женствената натура на княз Александра имаше нужда да се осланя върху един министър, твърд, оптимист и решителен; а Каравелов бе един колеблив човек с минути на импулсивност.“*⁵²

Очевидната младости и изтънченост на княза спомагат за неговото мислене като една „женствена натура“,

51 Стоянов, З. Съчинения. Том трети. Публицистика. С., 1983, с. 345.

52 Радев, С. , 1990, Т. 1., с. 731.

като „момиче“. Това довежда до неговата феминизация, която определено е по-силна и по-откроима от често срещаната иначе през този период феминизация на политически противници българи от различни части на политически спектър. Това се подпомага и от явното разминаване на княза като монархическа особа и аристократ с утвърдения мъжки идеал сред българското общество, а не поради някаква негова идентификация с жените. Като че ли се сблъскваме с едно утвърждаване на мъжкото тяло като по-скоро геройско, отколкото еротично, включително и на военните, а обрисуваният тук монарх е доста подсказващо еротичен. Дори сякаш шеговито се подсказват имплицитно някакви сексуални, мъжки желания към едно младо, красиво, но „момиче“.

Имайки предвид и статуса на княза като ерген, можем да кажем, че образът му на младо, красиво момче, съществуващ, както в народните представи, така и в политическата литература, създава, понякога и несъзнателно, внушението за едно сякаш недотам мъжко полово същество. Поради тази причина, може би, сравнително леко и непринудено става налагането на един нов образ на младия и красив, женствен момък, останал до края на пребиваването си в България ерген, като хомосексуалист или поне като бисексуален. Този образ има очевидно по-висока убеждаваща сила за публиката в страната, отколкото ако по този начин бъде стигматизиран някой българин политик или държавник.

Налага се заключението, че във време, когато политическият противник българин се обвинява, както вече рекохме, обикновено в изневяра, прелюбодейство, изнасилване или сводничество, първият български монарх, макар и с намеци, е недвусмислено обвинен в хомосексуалност. Една от причините за това трябва

да търсим най-вече в неговата позиция на коронована особа и аристократ. На едно равнище на мислене в традиционното и масовото съзнание явно това се асоциира с женственост, хомосексуалност и бисексуалност или поне особен вид жестове между мъжете. От тук и изборът на публициста от в. „Светлина“ в края на юли 1886 г. да използва този реторичен похват и да изгради образа на княза като хомосексуален или бисексуален. Всъщност жилавата очевидно идея и представа за нетипичността на подобни сексуални практики в българска среда е фискирана и в самия текст на страниците на цанковисткия вестник. Там изрично се изтъква как това било характерно за *„варакладосани глави, каквото е на Батенберга“* (от турското *варак*, тънко злато или сребро, като идеята тук е монархическа глава).⁵³ Не е случайно изричното отбелязване на автора на антрефилето как *„мнозина от офицерите“* били всъщност *„смутени“* от случващото се във водата и как *„само един-двама са се подлъгали...“* на *„князовите истезания.“*⁵⁴

Може би също трябва да се смята, че традиционната народна култура, която обагря мисленето на различни социални равнища, е негативно настроена към хомосексуалното общуване, смята го за дълбоко чуждо на „народа“ и очевидно го обвързва със сексуални практики, които се осъществяват сред аристократи и чужденци. За нея явно е неубедителен образът на българина политик като содомит, хомосексуалист. Към това трябва да прибавим, може би, и обстоятелството, че бракът при политиките внушава или подсказва хетеронормативност, а продължаващото безбрачие и ергенски живот на княза само подсилва възможностите за убедителното представяне на предполагаема негова

53 Светлина, 26 юлий 1886, бр. 191. Вътрешни и разни., с. 2.

54 Пак там.

хомо или бисексуалност.

Може би, един от факторите, чрез които се търси възможно убедително внушение от Ст. Михайловски, се крие в обстоятелство, че става дума за затворена, армейска, офицерска общност, която съвсем скоро е била на фронта. След време и З. Фройд ще отбележи как е налице бисексуална природа на всички човешки същества,⁵⁵ как социалните чувства са основани на сублимация на хомосексуалните поведения, как най-голямото натоварване с латентна хомосексуалност може да се открие най-вече в антихомосексуалните социални машини като армията, училището, църквата, спорта и т.н.⁵⁶ Според Дж. Мосе хомоеротичните привързаности, които съединяват националистите в организации и братства, не могат да бъдат признати открито и поради това, за компенсация, се неутрализират чрез реактивни формирания на силно изразени и публично огласявани хомофобски и женомразки чувства.⁵⁷ Точно

55 Вярно е, че според З. Фройд всички човешки същества са способни да направят хомосексуален избор и са направили такъв в тяхното несъзнавано. Но както отбелязват някои автори, представители на съвременните гей и лесбийски движения намират сериозен проблем във Фройдовото разбиране, че, все пак, гейовете си остават в някакъв смисъл женствени, а лесбийките мъжествени; във възгледа му за някакво тяхно „задържано развитие“; в споменаванията за нарцистичност при избора на обект на хомосексуалиста. Вж. Sinfield, A. *On Sexuality and Power*. New York, 2004, pp. 11-13.

56 Окенгем, Г., 2001, с. 35, 52, 83.

57 Всъщност още в началото на 60-те години на миналия век, Дж. Мосе разисква еротиката на мъжките връзки по време на война и приема Фройдовата представа за тях като сублимации или отклонения на „остатъчни“ хомосексуални импулси, които при други обстоятелства биха били изгубени в проста плътскост. Вж. специално една ранна и изолирана интерпретация в главата „Leadership, Bund, and Eros“ у Mosse, G. L. *The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich*. New York, 1964.



Гвардеец от гвардията на княз Ал. Батенберг 1883 г.

тази фундаментална амбивалентност е използвана в изследванията на самия Мосе, Клаус Тевелайт и др., с оглед те да се постараят да обяснят половата и сексуална динамика на младежки движения, националисти или паравоенни формирвания.⁵⁸ Ала, все пак, макар в

⁵⁸ Oosterhuis, H. and Kennedy, H. (eds.) *The Youth Movement: The Gay Movement and Male Bonding before Hitler's Rise*. New York,

армията да се насърчава мъжкото приятелство и братство между военни, армейското пространство е най-вече хетеронормативна мъжка зона. И в този смисъл игрите, въвеждани според вестникарския разказ от българския монарх, представляват в публичното съзнание трансгресия спрямо тази хетеронормативност и то в институция, която трябва да олицетворява възроденото и истински мъжко, в смисъл на държавническо начало на българската нация. Нещо повече дори. Тук можем да разчетем и една неизказана идея, че около княза, едва ли не, започва да се оформя някакво хомосексуалистско контраобщество, готвещо конспирация срещу България и нейните интереси.⁵⁹ _

Прави впечатление, че намекнатият сексуален контакт не е наречен с никакво име. Известно е, че в Западна Европа терминът „хомосексуален“⁶⁰ идва от медицината и много бавно, едва през втората половина 1991; Oosterhuis, H. *Medicine, Male Bonding, and Homosexuality in Nazi Germany*. – In: *Journal of Contemporary History*, 1997, vol. 32, pp. 187-205.; Bourke, J. *Dismembering the Male: Men's Bodies, Britain, and the Great War*. Chicago, 1996, pp. 124-170.

⁵⁹ По мнението на Дж. Мосе модерният национализъм налага в Европа идеали, според които нацията трябва да надмogne сексуалността, еротизма, чувствеността и да прогони именно хомоеротизма от мъжката красота с цел да я направи благоприлична. Mosse, G. , 1986, pp. 10-11, 16, 80.

⁶⁰ Терминът „хомосексуалност“ изглежда е употребен за пръв път през 1869 г. от унгарския писател Кароли Мария Кертбени в едно отворено писмо, което той адресира до пруския министър на правосъдието и настоява пред него за отмяна на наказателните закони срещу „неестествените актове“. След това думата се разпространява последователно в медицински текстове, вестници и във всекидневния живот. Като цяло през 19 в. предишният термин за грешника, „содомит“, отстъпва място на термина „хомосексуален“, който се разглежда вече като „болен“, „извратен“ и „дегенерирал“. Вж. Tamagne, F. *The Homosexual Age, 1870-1940*. – In: Aldrich, R/ (ed.) *Gay Life and Culture: a world history*. London, 2006, p. 167.

на 19 в., замества традиционния термин „содомит“.⁶¹ Джефри Уийкс настоява, че дори и в Западна Европа мъжката хомосексуалност не получава своя специфичен и характерен модерен смисъл и социална организация преди последните десетилетия на 19 в. с появата на новата медицинска категоризация, която я определя като заболяване и се появяват новите законови предписания срещу нея.⁶²

Бие на очи още, че в горния случай като че ли не се уточнява кой заема пасивната и кой активната страна при общуването на княза с офицерите. Ако се приемат насериозно думите за „князовите истезания“, тук явно се цели внушението, че един чужденец използва позицията си на главнокомандващ на българската армия, за да насилва и злепоставя етнически българи, офицери, заставяйки ги принудително да упражняват чужди на волята им и унизителни за самите тях сексуални практики. В известен смисъл, може би, това описание трябва да бъде разчитано като недвусмислено внушение за цялостната отговорност на княза и оневиняване на „подлъгалите се“ български военни. Известно е, че още в традиционните разбирания на православния славянски свят не само пасивната роля в хомосексуалните отношения се смята за по-малко греховна в сравнение с активната, но и инициаторът на греха – според тукашното описание князът - заслужава много по-голямо осъждане.⁶³ В случая с описанието за къпането в река Искър имаме сякаш и намек за мануален сексуален контакт тъй като по вестникарския разказ се действа най-вече с

61 Mosse, G., 1986, p. 25

62 Weeks, J. *Sex, Politics and Society*. London, 1981

63 Разбира се, в православна среда нерядко се срещат и други възгледи, според които и двете страни са греховни. Вж. Левин, Ив, 1991, с. 206

ръце.⁶⁴ Затова, може би, си струва да припомним, че използването на ръцете се разглежда в православната традиция като по-греховно при взаимното онаниране, отколкото използването на бедрата.⁶⁵

Но в случая не става дума единствено за скандализиращи, срамни сцени. Някои историци отдавна са забелязали, че във времена на криза и несигурност се появява подчертана тревога за границите между половете и в този смисъл особено опасен за обществото се явява немъжественният мъж или хомосексуалистът.⁶⁶ Описаната сцена е сигнал за опасност за половата диференциация. В случая хетеронормативността, „здравият“ сексуален интерес, отговаря на селската народна представа за чистота и виталност, която трябва да контрастира на упадъчната и неясна сексуалност на аристокрацията и европейците. Сексуалният език се използва, за да бъдат ясно представени опозициите

64 Иначе в съвременните САЩ хомосексуалността се разглежда най-вече като орален феномен, изразен и в термина *cocksucker* или в испанското *chupapolla*. От друга страна в Латинска Америка обикновено феноменът е анал. Аналното сношение се явява основната обида. Ала тук залогът е по-голям от обикновеното определяне на сексуалното сношение като орално, мануално или анално. По-голямеизалогътотобикновенотоуточняваненаместата на еротичната практика или определена стигматизация, свързана с дадени части на мъжкото тяло. Според някои изследователи в Никарагуа, да речем, за разлика от САЩ не всяка хомосексуална дейност дефинира индивида като хомосексуалист, а единствено пасивната му роля при анално сношение. Оралните и мануални практики нямали такова голямо значение и всекидневната реч не им обръщала особено внимание. Вж. напр. Adams, R., Savran, D. (eds.), 2002, p. 43.

65 Левин, 1991, с. 206-207. Още Ив Левин обръща внимание на изключително рядкото позоваване в извори от средновековието на оралния секс между хомосексуалисти, поради което изследователката стига до заключение, че той явно не е бил много познат сред православните славяни. Пак там, с. 207.

66 Mosse, G., 1996, pp. 66-67

„чистота“ и „опасност“, родно и чуждо, развратът, който идва отвън с цивилизацията и заплашва докрай, стигайки дори до твърдо установените, традиционни и ясно дефинирани, сякаш от природата, неща като половите роли. Заплашвайки установените от векове полови роли, самите тела, цивилизацията заплашва сякаш човешката същност и семействата на българите. Под угроза според преследваното внушение е поставена същината на българското като хетеронормативно. И тук отново, може би, си струва да припомним, че в православната славянска традиция, според Ив Левин, възражението спрямо хомосексуализма не се основавало толкова на идеята, че е „неестествено“ за мъжете да изпитват сексуално влечение към други мъже, а по-скоро върху възгледа, че мъжете и жените е важно да запазят твърдо определените си полови роли. Точно тези роли изключват възможността мъж да допусне в собственото си тяло да проникне член на друг мъж. Самото поставяне на мъж в женска роля, отбелязва отново самата Ив Левин, се смятало за още по-тежко прегрешение.⁶⁷

По определен начин освен традиционните народни разбирания за недопустимост и трансгресия, както и модерните медицински идеологии, насочени срещу хомосексуалното общуване, в случая се залага очевидно и на разбирането, че в някакъв смисъл политическият ред е равен на природния. В този смисъл, заплахата за сексуалния ред (хетеросексуален) е заплахата за обществения и политически ред, както и за нацията. И точно тук трябва да се търси и прицелването на Ст. Михайловски с неговото антрефиле на страниците на „Светлина“ в навечерието на знаменателната дата 9 август 1886 г. „Играта“ и „закачките“ на княза, макар и само с един-двама офицери, е заплахата за нацията и

67 Левин, Ив, 1991, с. 207.

националната сигурност. Князът е склонен на подобен род сексуално общуване и закачки защото е „немец“, защото е „чужденец“. Той заплашва с поведението си, също както заплашва и с политиката си, честта на армията и честта на нацията, в случая включително и сексуалната чест. От друга страна, огромното мнозинство офицери, поради обстоятелството, че са носители на „здравото“ българско народно начало, не се поддават на увещанията и съблазанта на „чужденеца княз“ да се включат в „играта“. Като резултат – можем да кажем – разгледаната от Михайловски загатната форма на сексуалност оперира идеологически като контрапункт на общоприетите в българска среда норми за мъжественост.

Описанието на Ст. Михайловски на страниците на „Светлина“ е част от опитите за разрушаване на няколко елемента от образа на българския монарх по това време. На първо място това е „доброто момче“. Не може да е добро момче, което върши подобни „срамотии“. На второ място идва смелият войн от фронта на току-що отминалата Сръбско-българската война, който не може да е смел и храбър, тъй като е содомит. На трето място е князът, който служи на България, но на практика не може да изпълни дълга си, тъй като разпространява в нея дълбоко чужди сексуални практики и позори българските офицери. И най-важното – време е князът да бъде отстранен от трона, защото български владетел не може да бъде хомосексуалист. Тези порнографски описания имат и още една задача. На езика на сексуалността те трябва да потвърдят основното внушение на опозиционната преса в лицето на вестници като „Светлина“ и „Съединение“ – князът е „немец“, който служи на „чужди интереси“. По същия начин тук се представя на публиката как

той сякаш служи на някакви външни сили, при които е усвоил тези чужди на българина сексуални практики. И още нещо. Въображаемо голият, къпещият се в Искъра български монарх, губи едно от двете тела на всеки монарх – безсмъртното, което олицетворява самата монархическа институция.

**„И вкусовете му неестествени, и моралът му
такъв” или
монархическа бисексуалност**

Сходни на разгледаните елементи можем, в известна степен, да открием и у съществуващите и наложени публични представи за следващия български монарх княз Фердинанд. В този смисъл публичната представа за определена бисексуалност на владетеля отново казва много за обществените разбирания и възгледи по тези въпроси.

Като свидетелство и за публичните възприятия и мълви от онова време мемоаристът и княжески учител по български език Добри Ганчев отбелязва как Фердинанд притежава *„едрите, мъжествени фигури на Кобургите.”*⁶⁸ Естествено редица съвременници забелязват от там и вкуса му към *„хубавите и красиви жени”*, към които, според Ганчев, Фердинанд хранел *„култ”*. Неговата подчертана сексуална похотливост винаги била одумвана. И тук Ганчев е категоричен: *„Неудържимо се влачеше подире им, въпреки приличие, обществен морал, а по-сетне и съпружески обязанности.”*⁶⁹ И на друго място в текста си мемоаристът говори открито за Фердинандовите *„амурни похождения”* и споменава Султана Р. Петрова,

68 Ганчев, Д., 1983., с. 23.

69 Ibid., с. 23.



Княз Фердинанд

Мара Белчева, г-жа Винарова и т.н.⁷⁰ На трето място той добавя: „Софийските дами обясняваха продължителното му стоене в Пловдив с пристрастието му към красивите гъркини. Може би да не бяха съвсем далеч от истината. Трябваше да има нещо. Госпожите по-лесно научават такъвиз работи.”⁷¹ Не на последно място Ганчев не

70 Ibid., с. 127.

71 Ibid., с. 84.

пропуска да отбележи и носещите се мълви за „оргиите“ с „по няколко феи от виенската опера.“⁷² Всички тези разнообразни внушения за сексуален промискуитет като типична характеристика за княз Фердинанд представляват един аспект от спомените на Ганчев.

Заедно с тази подчертана хетеросексуална похотливост върви и една представа и внушение за женственост, едно загатване сякаш на предпоставки за вероятна хомо или бисексуалност. Тя е очевидна в следното описание на Д. Ганчев, което е видимо отражение и на съвременни обществени възприятия за монарха: *„Кожата на Фердинанда бе нежна, прозрачна – кожа на чистокръвен аристократ. Пръсти – дълги, нокти – остри, всякога изгладени, изчистени, грижливо маникюрирани. Като че му беше голямо удоволствие да се радва на дългите си пръсти, с острите гладки като огледало нокти. Особено пък когато върху тези нежни, красиви пръсти нанижеше скъпоценните пръстени с бляскави разноцветни камъни.“*⁷³ Разбира се, това описание на елегантната, изтънчена аристократическа мъжественост, е натоварено с определени феминистични черти, които правят мъжествения образ на княза, податлив за разграждане.

Същата представа и внушение за хомо или бисексуалност е налице и когато се говори за неговия вкус към красивото. Подобно внушение е налице когато Д. Ганчев пише в спомените си следното: *„Обичаше хубавото княз Фердинанд не само в предметите, в облеклото, но и в хората. Външността бе първо условие при избора на служещите при двора му, било за слуги, било за ординарци или за чиновници в канцеларията му. Ординарците си избира между младите офицери*

72 Ibid., с. 128.

73 Ibid., с. 82.

при прегледите на войските. Хареса му по външност, не разпитва за другите качества.”⁷⁴ Понякога дори нещата са още по-директно назовани от мемоариста с оглед на монаршеската хомо и бисексуалност. Д. Ганчев говори дори открито за „приказки“, за „упорита мълва“ сред публиката в Княжеството относно Фердинанд, свързана с „развала и извратеност в мъжките му наклонности“. Той споменава за „скандалиозно морално разтление“, за това как князът бил „дълбоко заразен от древногръцкия порок.“ Според Ганчев правели впечатление „привличане в двореца „на служба“ на красиви момчета, скандали с тях и много други отвратителни гадостни разкази.”⁷⁵ Бившият княжески учител пояснява как през 1894 г. Фердинанд доближил близо до своята монаршеска особа български поручик, когото открил в провинциален полк и го назначил за ординарец в двореца. Авторът го описва като „рус момък с къдрава коса, напет, с твърда, здрава войнишка походка“, но отново добавя за него характеристиката – „груба натура, в душата му проглеждаше дива природа.”⁷⁶ Поручик М. се скарва с „друг Фердинандов любимец“, поручик С., когото и нарича „курва“, като демонстративно напуска двореца. По свидетелства на поручик М. княз Фердинанд извикал ординареца в банята, където той видял княза „гол голеничък, седнал на плетен стол, хили се, кани ординареца да се съблече.“ Накрая Ганчев завършва разказа: „Македонецът тръшва вратата, отстранява се.”⁷⁷

И още една подобна история. Според нея княз

74 Ibid., с. 33.

75 Ibid., с. 124.

76 Ibid., с. 124.

77 Ibid., с. 125. Според свидетелство на Добри Ганчев след години, М., вече семеен и баща на две деца, потвърдил пред него тази история.

ДОБРЕ ГАНЧЕВЪ

На пръв път Андрей

10. IV. 1939.

Аргиров

СПОМЕНИ

1864—1887

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА
НА
СТОЯНЪ АРГИРОВЪ

ИЗДАВА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ



СОФИЯ — ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — 1939

Фердинанд видял някъде „хубавото, 18-20 годишно момче“ Фанищел, представен му като незаконнороден син на граф. Фердинанд му дава служба в двореца и пътува навсякъде заедно с него, „прави го най-интимен, от всичките си приближени.“⁷⁸ „Хубаво, красиво, напето момче.“ – така го описва в мемоарите си Ганчев.⁷⁹ Третият Фердинандов „любимец“, за когото говори Ганчев, е също чужденец – Вайх. Той е доведен от монарха в България като шофьор, а се издига до хаусмаршал. Става неизменна част от свитата на княза. Ганчев обръща специално внимание на „интимността между шофьора и господаря“, което давало силата на Вайх да прави и важни кадрови размястения.⁸⁰

Анализирайки горните случаи, можем да кажем, че и при представянето на хомосексуалността и бисексуалността на княз Фердинанд могат да се видят същите моменти, свързани с възприемането на хомосексуализма и бисексуализма като дълбоко чужди на автентично българското, на народното, на изконното. В това отношение и Ганчев е почти толкова експлицитен, както и авторът на материала в „Светлина“. Ганчев пише: „Да, нежностите на Фердинанда към някои личности се показваха много чужди на нашите нрави и понятия. Ив. Карастоянов, придворният фотограф бил поразен кога видял Фердинанда да чеше собственоръчно косата на Д. Станчов, кога последният се готвел да бъде снет. Нежности много непонятни и много подозрителни за нашите нрави. Мъчно разбираме начина, по който аристократите разкриват сърцата си.“⁸¹ По този начин дори и Д. Ганчев признава, че някои закачки, актове

78 Ibid., с. 32-33.

79 Ibid., с. 125-126.

80 Ibid., с. 126.

81 Ibid., с. 126.

и игри, „нежности“, изглеждат „подозрителни“ само за „нашите нрави“, за «нашите нрави и понятия», за разлика от тези на „аристократите“. Дори веднага Ганчев добавя: „Тез вкусове, тез маниери на княз Фердинанда даваха материал за подигравки, за насмешки, за многочислени, разбира се, преувеличени и изопачени скандални разкази.“⁸² И пак веднага отново Ганчев добавя: „Имаше нещо болезнено, нещо ненормално, в природата на княз Фердинанда. И вкусовете му неестествени, и моралът му такъв. Неумерен, непостоянен, нито в чувства, нито в симпатии, нито във вкусовете си.“⁸³ Нека да подчертаем още веднъж. Става дума за жестове на мъжко приятелство, които са чужди на българските нрави и в българска среда могат да бъдат припознати като хомосексуални - целувки, прегръдки, емоционални привързаности. Защото винаги са налице потенциални двусмислености в едно подобно мъжко поведение, но в българския контекст това още повече навява асоциации или намеци за хомосексуалност.⁸⁴

Всъщност, както примерите с първия български княз Александър, така и тези с Фердинанд, очевидно едновременно, изразяват и отразяват склонността да се мислят хомосексуалните практики като типични и характерни за аристокрацията. В този смисъл, българското общество, лишено изцяло от традиционна аристокрация,

82 Ibid, с. 126.

83 Ibid., с. 126 -127.

84 През 16 в. в Англия и публично известното на всички лежане на мъже в едно легло, което не означава единствено спане, но и разговор, се възприема като нормален израз на мъжко приятелство. Ала и там в този период содомитът се разглежда като враг на природата и реда в обществото. Иначе в Англия на Елизабет има голяма близост между жестовете на мъжко приятелство, което е желано и жестовете, издаващи содомията, от която обществото се страхува. Bray, Alan, 1982, pp. 44-55

отразява очевидно един общ европейски модел на възприемане на аристокрацията, който е характерен за средните класи и селячеството. В Европа през 19 век контратипът на хомосексуалиста е описан в анонимна книга от 1833 г., озаглавена „Сцени от живота на един аристократичен педераст“, публикувана в Германия. Там ясно се демонстрира как съгласно разбиранията на средната класа сред корумпираните в техните очи аристократически кръгове хомосексуалността е широко разпространена.⁸⁵ И в края на 19 и началото на 20 в., дори и сред средните класи в страни като Германия и Англия, продължава да е жилаво и устойчиво усещането, че хомосексуализмът е характерен преди всичко за аристокрацията и висшето общество.⁸⁶

Освен свързана с другостта, с чужденеца, с небългарското, хомосексуалността се свързва и с модерността. Затова и доколкото българското е в процес на модернизация, единствено Фердинанд, като чужденец, олицетворява истинската, непривнесена модерност, която води и до съответната хомосексуалност или бисексуалност. Нека да не забравяме, че по това време дори и известен международно сексолог като Иван Блох вярва, че *„вибрациите на модерността“* са тези, които

85 Антигероят на книгата се нарича Дон Педерасто. Според съдържанието и правените внушения той е испански аристократ, чийто пищен и разточителен начин на живот загатва перверзната му сексуалност. Страстта му към разпространение на древните гръцки идеи е единствено параван за развращаване на млади мъже. На читателите се внушава как селски младежи, които са били здрави, излизат от приятелския кръг на Дон Педерасто болни, с разрушено тяло и душа. Нещо повече. Книгата представя обществото на аристократа като част от една цялостна хомосексуална конспирация насочена срещу държавата. Вж. Mosse, G., 1996, p. 68.

86 Ibid, p. 91.

на практика водят до хомосексуализъм.⁸⁷ В този смисъл, в културен план, с Фердинанд имаме поне два импулса, които водят до представата за негова хомосексуалност. От една страна, той е аристократ, а от друга – поради автентичната си социализация – се явява и модерен и дори въплъщение на модерността, по-голямо от всеки изтънчен български буржоа.

Струва ми се, че от текста на Д. Ганчев оставаме с опита за внушаване на едновременно практикувана активна и пасивна хомосексуалност от княза. Това изглежда трябва да направи образа на втория български монарх още по-отблъскващ. Според Ив Левин именно едновременната размяна на активната и пасивна роля в сексуалния акт се явява традиционно най-опасна за православното мислене и по-специално сред православните славяни.⁸⁸ Налице са според нея три ясно откритими и категорични забрани - мъжете не бива да участват взаимно в полов акт; пълнолетният мъж не бива никога да заема пасивна сексуална роля; той не трябва също да се стреми да постави друг мъж в подобна позиция.⁸⁹

В един от случаите ясно личи как Фердинандовият образ, и то като се имат предвид описаните негови женски черти, се съпоставя със сексуалния му партньор ординарец, който се разглежда като „груба натура, в душата му проглеждаше дива природа.“ И после князът е описан „гол голеничък, седнал на плетен стол, хили се, кани ординареца да се съблече.“ Определено в случая бихме могли да разчетем намека за някакво предпочитание на аристократа, на женствения княз, към една екзотична, груба, примитивна мъжественост,

87 Bloch, Iwan *Die Perversen* , n.d. , p. 28

88 Вж. Левин, Ив, 1991, с. 206

89 Пак там, с. 203-204.

олицетворена в български контекст най-сполучливо в образа на ординареца „македонец“, с неговата „груба натура“ и „дива природа“. Не е тайна, че не само в България, но и по други точки на света във времето на империализма и колониализма, както и на засиления международен туризъм от последните десетилетия, бялата, нежна кожа на чужденците от Централна и Западна Европа заедно с вежливото им и изтънчено поведение ги прави в очите на местните хора да изглеждат по-малко мъжествени. И макар в рамките на други култури и други социални и културни пространства активната позиция спрямо европейския аристократ да може да се оцени като психологически привлекателна, то в българският случай евентуалното изживяване на доминация над богатия, силния и господстващия Запад също би било по-скоро отхвърлено, доколкото – както вече споменах – и двата вида сексуална позиция (активна и пасивна) в хомосексуалния акт се отхвърлят категорично от традицията.

В този случай дори в още по-голяма степен отколкото при къпането в Искъра се запазва пълно мълчание от страна на Д. Ганчев за използваните похвати при осъществяването на сексуалните контакти. Ала това би могло да означава също, че след като не се говори, подобно на случая с бележката на Михайловски от 1886 г., за „боричкания“, за държане за ушите, за теглене и държане на главата, за подскачане, всичко е оставено единствено на въображението на читателя и публиката. Те могат да си представят както използване на ръце и бедра при взаимно мастурбиране, така и най-осъдителното в православната традиция – поставянето на Фердинанд в ролята на жена и осъществяването на анално проникване.⁹⁰

90 Вж. подробно за отношението в православна среда към тези

Прави впечатление, че и тук, подобно на случая с разказа за княз Александър от в. „Светлина“, отново сексуалните партньори на княза са военни, поручици. Макар според Фройдовата система „нормалният“ начин на сексуално развитие да е хетеросексуалният, тя, все пак, категорично допуска бисексуалната природа на всички човешки същества. Джефри Ричардс защитава тезата как е трудно след Фройд да се говори изобщо за мъжкото приятелство, доколкото то вече трудно се отделя от хомосексуализма. Но убедително изобразяваните сексуални партньори от ниски военни чинове трябва да внушат на обществото и идеята за злоупотреба с власт, а и поради маскулинизираната концепция за нацията, тези представени случаи целят да създадат и усещането за удар срещу нацията, обида спрямо и унижение на цялата българска армия.

Като цяло другостта на владетеля спрямо българина се търси в три посоки – той е чужд, защото е едновременно прекалено, до белезненост, похотлив сексуално, женствен и „обратен“. А приписвайки хомосексуалните практики на социално и етнически чужди аристократи, българското масово съзнание или поне със сигурност това на „публиката“, състояща се предимно от хора от градската средна класа, свързва твърдо хетеросексуалното общуване със селяните, българските занаятчии и търговци и българите като цяло.

Очевидно в случая с княз Фердинанд, както и в предишния с княз Александър, имаме опит да се начертаят граници между нас и „другите“ на основата на почтеното сексуално поведение. Те отразяват, от една страна, вкоренени представи за поведението на определени етнически, културни и социални общности, а от друга, начини на сексуално общуване в Левин, Ив, 1991, с. 206- 207



Български офицери 1890 г.

представяват и оръжие за печелене на дивиденди в
надпревара. В този смисъл определено можем да говорим, ч
среда понякога се поставя знак за равенство между чув
или чувствеността на аристокрацията и нейната хомо или б
На практика тази предполагаема чужда чувствителност ил
на монаршеските особи и хората с благороднически



политическата
не в българска
ствителността
и сексуалност.
и чувственост
произход се

противопоставя на ценностната система и сексуалната свенливост на градската средна класа и селячеството, които явно отдават приоритет и поставят високо в скалата на ценностите единствено хетеросексуалността, осъществявана в рамките на брака. В този смисъл явно монархът и аристократът се явяват упорито и в образа не само на социалния „друг“ и културния „друг“, те определено са и сексуалният „друг“, доколкото се различават от хетеросексуалния модел на българина или са им присъщи прекомерната похотливост спрямо жените, която също се смята за нетипична за „свенливото българско общество.“⁹¹ В случая очевидно се прави и леката аналогия между социалната и етнокултурна другост на монарсите и благородниците, от една страна, и сексуалната им другост, от друга. В този смисъл представената картина на една едновременно ненаситна хомосексуалност и хетеросексуалност на владетеля се противопоставя на местните норми за почтено сексуално поведение и приличие. И още нещо. Да не забравяме, че и съгласно модерната медицинска наука контролът върху сексуалната страст се явява и знак за психическо здраве.⁹² В този смисъл наративът се явява описание в модерен език за болест на политическата власт и държавните институции.

91 Гаврилова, Р., 1999., с. 310.

92 Mosse, 1996, pp. 82, 86.

Доколкото е дело на политически противници на монарсите, това стигматизиране има за цел и да представи по един по-убедителен и общодостъпен начин усещането за криза и разпад на властта. Както виждаме, господства една представа за неморално поведение, склонност към изневери, сексуална нескромност, разпуснатост и похотливост. Чрез нея княз Фердинад се превръща и в емблема на неморалността и интригата. В този смисъл явно се прибягва до един доста познат и развит още от 18 в. модел на политическата порнография в Европа. Например във Франция в годините непосредствено преди революцията аристократите са показвани като тънещи в сексуален разврат и разнасящи венерически болести или като хомосексуалисти. Функцията, изпълнявана от споменатите характеристики, е да демонстрират упадъка на режима и, както отбелязва Л. Хънт, сексуалната дегенерация върви в случая ръка за ръка с политическата корупция.⁹³

Можем да кажем, че водещ елемент в представянето на хомосексуалността или бисексуалността и на двамата български монарси е ударението върху нейната пълна нетипичност за българската култура, нрави и разбирания. Това се изгражда на основата на другостта на хомосексуалното и бисексуалното поведение, както в етнокултурен, така и в социален план. Подобно сексуално поведение се възприема като характерно единствено за небългари, за чужденци, които са и аристократи, и поради това, сякаш още по-чужди на българското. Струва си в този смисъл да обърнем внимание и на обстоятелството, че и според разказа на Д. Ганчев, двама от посочените четирима момци, с които Фердинанд бил имал предполагаемите хомосексуални връзки са всъщност „чужденци“ – споменатите Фанищел

93 Hunt, L, 1992, p. 105.

и Вайх.

„...колкото се може по-млади и по-хубавци...”**Турският султан и българските гвардейци**

Началото на 1890 г. България посреща с разкриването на заговора на Коста Паница за свалянето на княз Фердинанд. Заговорът е реакция на част от офицерството срещу външната политика на премиера Стефан Стамболов.⁹⁴ Веднага в страната е въведена временно предварителна цензура върху печата. Арестувани са и политически противници на режима. Като враждебно настроен спрямо Стамболовото правителство Пантелей Кисимов емигрира в Румъния и се установява в Букурещ. През пролетта на 1894 г., не без помощта и на Виена, Стамболовото правителство получава нови берати за български владци в Македония,⁹⁵ които, макар и временно, довеждат до национален подем и ентузиазъм в страната.⁹⁶ В резултат от този външнополитически успех на София официозът „Свобода” предлага в интерес на Княжеството сключването на едно цялостно Турско-българско съглашение. За пореден път през

94 Грънчаров, Ст. *Политическите сили и монархическия институт в България 1886-1894*. София, 1984, с. 162-163; Попов, Р. *Русия против Стамболов или Стамболов против Русия?* София, 2000, с. 176 и сл.

95 Лалков, М. *България в балканската политика на Австро-Унгария*. София, 1993, с. 436.

96 Велчев, В. Т. *Принос към новата ни политическа история. Стамболов и Фердинанд. Диктаторският режим и борбата против него*. София, 1922, с. 118; Български преглед, год. I, кн. IX., май 1894., с. 169-170; Страшимиров, Ан. *Диктаторът. Нови проучвания върху живота и личността на Стефан Стамболов*. София, с. 201; Маринов, Д. *Стефан Стамболов и новейшата ни история. Част втора*. София, 1992, с. 393-394.; Обретенов, Н. *Дневници и спомени*. София, 1988, с. 326; Бозвелиев, К. *Моите спомени*. София, 1993., с. 88-89.



Султан Абдул Хамид II

последните години се извежда на преден план елементът на трайност на врага в лицето на Петербург и нуждата от нова, стабилна външнополитическа ориентация, насочена към Турция, стигаща дори до сключване на отбранителен договор между двете държави. В края на

април официозът отново припомня мемоара на ТБЦК от 1867 г. за турско-българска дуалистична държава по примера на тогавашния австро-унгарски *аусглайх*. Материалът на вестника говори вече не за нуждата от турско-български дуализъм, а от сключването на „отбранителен договор“, в който да се включат и клаузи за български офицери в турската армия; за назначаване на българи в турската администрация; за изпълнение на чл. 10 от фермана от 1870 г. за създаване на Българската екзархия.⁹⁷ И по-късно официозът излиза със статия под заглавие „Турско-българско единство“, като обосновава, и то с протурски и антируски аргументи, нуждата от съюз между двете държави.⁹⁸

Отговор на това предложение на правителствения официоз дава намиращият се в Букурещ П. Кисимов. Той го иронизира, отбелязвайки многозначително как предлагащият едно бъдещо Турско-българско съглашение във в. „Свобода“, може би, щял също да предложи и в текста на това съглашение предвижданите 2000 български войници в гвардията на султана, подобно на споменатия мемоар от букурещкия ТБЦК до султан Абдул Азис от 1867 г. Нещо повече. П. Кисимов дори добавя, правейки определени хомосексуални внушения, че сега, може би, журналистът предлагащ съглашението щял да препоръча и *„щото тези войници да бъдат колкото се може по-млади и по-хубавци...“*⁹⁹

Разгледаният категоричен намек за хомосексуалност изпълнява определени функции. Той се опитва да преведе на езика на сексуалността подчиненото, пасивно (в

97 Свобода, VIII, 28 април 1894., бр. 1375. Едно спомнувание., с. 2-3.

98 Свобода, VIII, 12 май 1894., бр. 1386. Турско-българско единство., с. 3.

99 Кисимов, П. Исторически работи. Моите спомени. Част. III. Пловдив, 1901, с. 42.

сексуален смисъл) положение, което ще заеме България в едно бъдещо подобно двустранно съглашение с Турция. Търси се внушението, че подобен политически съюз би обслужвал единствено интересите на Портата. В този смисъл, българските войници, „млади“ и „хубавци“, недвусмислено са представени като пасивни сексуални партньори, сякаш своеобразни мъжки проститутки на османския султан Абдул Хамид. Българската армия, предполагаемо възплъщение на цялата българска мъжественост, е представена чрез своите войници в категорична пасивна полова роля спрямо османския султан. Определено това е начин да бъде представено убедително на езика на обикновената публика това, което опозиционните русофилски политически сили биха желали да опишат като национално унижение за България чрез сключването на споменатото турско-българско съглашение. А то се постига именно чрез намек за хомосексуални контакти между султана и българските войници, при което на последните е отредена пасивна полова роля.

За пореден път имаме алюзия за хомосексуални контакти без особена ескPLICITност за тяхното осъществяване. Неизказано аналното сношение се смята за основната обида, а с гвардейците и султана намекът е точно този. Не бива, все пак, да се забравя, че според изследователи сред православните славяни аналното сношение (*мужеблудие* или *мъжеложество*) се разглежда като по-злепоставящо и по-голямо престъпление от взаимното онаниране или междукратно сношение.¹⁰⁰ Но тук за представите на съвременниците има по-голям залог от този за вида на сексуалното сношение и точните места на еротичната практика или определена стигматизация свързана с дадени части на тялото. Самата пасивна

100 Левин, Ив, 1991, с. 204-205

роля на гвардейците при внушаваното анално сношение със султана трябва да бъде четена от публиката и като върховна форма на национално унижение, а от там и следваната от Стамболов външнополитическа линия, извоюваните берати за владици в Македония трябва да се разчетат, по замисъла на П. Кисимов, не като национален триумф, а като национално самоунижение и предателство. А и за разлика от случаите по-горе с двамата български монарси и техните партньори в текста, коментиращ предлаганото турско-българското съглашение, се сблъскваме с идеята за възможно анално общуване, без намеците в горните случаи за възможна реципрочност, при това при ясно изразена възрастова стратифицирана хомосексуалност.

И наистина, в исторически план, - за разлика от характерните за съвременността гей разбирания, които се утвърждават като продължение на идеите за правата на човека и равенството пред законите, - хомосексуалността в османски контекст не е егалитарна и се откроява именно със своята неречипрочност и възрастова стратифицираност. Затова и описаната потенциална и въображаема хомоеротична връзка между султана и бъдещите български гвардейци явно не се появява на празно място. И като резултат от пътеписната литература сред западноевропейците е налице устойчива представа за често срещана хомосексуалност сред турците. Разполагаме и с множество доклади, които говорят категорично за разпространението на содомията в Османската империя.¹⁰¹ По някои мнения

101 Вж. най-вече случаите на млади момчета и роби през 15 в. у Babinger, F. C. H. *Mehmet the Conqueror and His Time*. Princeton, New Jersey, 1978, p. 450. Хабсбургският консул при Сюлейман Великолепни между 1554 и 1562 г. признава, че „*порокът, който взема името си от Содом, беше много преобладаващ сред османците, особено сред онези на високи постове.*” Цит. по Murray,

и подборът на събраните момчета от данъка *девширме*, когато става по признака физическа красота или поради съвършено тяло, не притежава единствено естетическа и функционална стойност, но и се основава на сексуално привличане.¹⁰² Заедно с това е налице и един твърде устойчив исторически западен стереотип, според който в мюсюлманския свят като цяло цари твърде голяма чувственост и перверзност.¹⁰³

В книгата си за градското всекидневие Райна Гаврилова е събрала информация и за хомосексуализма в Османската империя.¹⁰⁴ Сравнително малкото данни, които тя представя като извор за „пороците“, биха могли да се разчетат с оглед именно на интересуващата ни тук тема и по друг начин. Потвърждават се мнения, застъпвани и от други автори, че любовта към момчета в османското общество не била смятана за стигма.¹⁰⁵ Като се изключат случаите, в които не е насилствен, на хомосексуализма не се гледало в империята като на порок. Заедно с това приведените от Гаврилова примери говорят и за едно ясно не само западно, но и българско разбиране за разпространеност на този вид сексуални

S. O., 2000, pp. 53-54. Някои пажове също правели изключително сексуални услуги на господарите си. Ibid., p. 58.

102 Потози повод Ст. Мъридори се противопоставя на онези историци, които са гледали на Османската империя единствено като на меритократична държава, а не са обърнали нужното внимание на извършваното хомосексуално фаворитизиране. Ibid., p. 54.

103 Устойчивостта на този стереотип някои изследователи разглеждат като причина и немалко западни гейове да вярват, че едва ли не всички мюсюлмани са бисексуални. Вж. Schmitt, A., Sofer, J. (eds.). *Sexuality and Eroticism Among Males in Moslem Societies*. New York, 1992, p. XI.

104 Гаврилова, Р., 1999., с. 314. Гаврилова тук говори и за разпространени лесбийски връзки в харемите.

105 Murray, S. O. , 2000, p. 55.

практики сред турските мъже.¹⁰⁶ В този смисъл очевидно трябва да се говори за по-устойчиви представи, които остават достатъчно силни и през 80-те и 90-те години на 19 век, т.е. и в първите две десетилетия след създаването на модерната българска държава.

Задълбоченият поглед също показва, че за разлика от непокриващия се със срам активен партньор, пасивният – содомизираният – може евентуално да подобри положението си в османската йерархия, но не и да издигне престижа си сред правоверните.¹⁰⁷ Точно тази нереципрочност и възрастова стратификация е начин за Кисимов да опише в сексуални термини подчиненото положение на България в предполагаемия бъдещ турско-български съюз. И докато в случаите с князете Александър и Фердинанд се осъжда самото съществуване или подканяне за хомосексуален контакт, то по внушението на Кисимов български гвардейци, „хубавци“, се представят като изпълняващи своеобразната роля на мъжки проститутки, обладавани от султана. Влечението на султана според представите на определени общества и култури не води до категоричен компромис с неговата мъжественост. В известен смисъл активната му позиция би могла дори и допълнително да я утвърждава. Сексуалното му влечение не е за сметка на самата мъжественост, доколкото владетелят запазва своята мъжка роля при предполагаемото хомосексуално общуване с гвардейците, загатнато от П. Кисимов. Не е учудващо, че в случая се цели да се използва силното стигматизиране на ананалната пасивност. Султанът остава активният, подразбираемо проникващият и така запазва своята мъжка и властваща позиция, а българските гвардейци остават пасивни, в тях се прониква и те се

106 Гаврилова, Р., 1999., с. 314.

107 Murray, S. O. , 2000, p. 56.

превръщат в подчинени, женствени мъже.

В езика на модерната национална идеология нацията обикновено се приема като тяло, с което мъжете се идентифицират. По този начин тяхното „его“ е поставено на залог, а пазенето на тялото на нацията е равносилно на пазенето на границите ѝ. Оказва се обаче, според ситуацията описана от П. Кисимов, че мъжете, на които е отредено да защитават територията на отечеството, на нацията и „чистотата“ на жените, не могат да опазят себе си. Действията на султана в тази посока ще са навлизане чрез тялото в границите на другия, насилие над неговата „мъжественост“, доколкото той е пасивен. Заемайки символното пространство на „другия“, султанът извършва своеобразна атака и унижение за самата българска нация, удря в същина на националния проект, мислен като мъжки и хетеросексуален.

Горният пример красноречиво илюстрира едно друго пространство, освен това на чужденците и аристократите, в което българското съзнание разполага хомосексуалността. Това е пространството на Ориента, което се предполага, че трябва да е извън нормата и по отношение на половото общуване. От тук и идентифицирането на Османската империя в българското съзнание по това време като хомосексуален терен. В екстремните варианти на този стереотип всички турци се явяват като бисексуални. Султанът, от друга страна, се асоциира с едно по-общо разбиране и за азиатската развратеност, част от която са и упражняваните хомосексуални практики.¹⁰⁸ Ето защо, пак да повторим,

¹⁰⁸ По това време и в Русия мъжката хомосексуалност се свързва с ориенталска екзотика и с практики на нехристияни. И там в началото на 20 в. се говори, че хомосексуалността преобладавала сред нехристияните в Кавказ. Engelstein, L. *The Keys to Happiness. Sex and the Search for Modernity in Fin-de-Siècle Russia*. Ithaca and London, 1992, p. 229.

в случая с въображаемата хомосексуална практика между султан и гвардейци, султанът не се покрива със срам. Напротив, подобно до известна степен и на други култури в Ориента, Средиземноморието и Латинска Америка, участието му в хомосексуалния акт с българските гвардейци би могло и да преутвърди неговата мъжественост.¹⁰⁹ Според редица изследвания в мюсюлманските страни мъжете биха могли при определени обстоятелства да намерят извинение за сексуални отношения с други мъже, без това да влече за тях обществен позор. Условия за това са самите те да са проникващите и техните партньори да са момчета или женствени мъже.¹¹⁰ Според някои изследвания допълнително извинение за активния сексуален партньор би могло да бъде обстоятелството, че е женен и баща, тъй като актът му ще се възприеме за нормален и няма да доведе до притеснения.¹¹¹ Нещо повече. Проникващата позиция се възприема символно като израз на върховенство и установява върховенство.¹¹²

Описаната горе въображаема ситуация отнася споменатите хомосексуални практики отново в небългарска среда. Ала докато в посочените до тук примери те бяха характерни за чужди аристократи и

109 Adams, R., Savran, D. (eds.), 2002, p. 59.

110 Вж. напр. общите бележки по въпроса на Джефри Уийкс в Schmitt, A., Sofer, J. (eds.). 1992, p. X. В целия сборник биха могли да се открият и множество примери за връзката между еротизма в привличането към същия пол и идеала за мъжа, който прониква. Schmitt, A., Sofer, J. (eds.). 1992

111 Според същите разбирания обаче, ако момчето го прави за дар, услуга, закрила или пари, то към шестнадесетата си година трябва да го преустанови, тъй като е недопустимо мъж да позволява да го содомизират. Schmitt, A. *Different Approaches to Male-Male Sexuality/Eroticism from Morocco to Uzbekistan* – In: Schmitt, A., Sofer, J., 1992, pp. 1-24, и по-специално pp. 6-7.

112 Ibid., p. 19.

благородници, сега те се приписват на турския султан. Разбира се, и в двата случая хомосексуалните връзки са така представени, че участието на българите трябва да се приема като изключение, отклонение от нормата, от българската същност, от автентично българското. Според това разбиране евентуалното българско участие в хомосексуални практики или актове не може да бъде правило. В първия случай, с княз Александър, от всичките офицери се включват в „играта“ само един или двама. Във втория, с княз Фердинанд, от четиримата споменати едва двама са българи, но точно за тях хомосексуалността трябва да се приеме като неестествена. Д. Ганчев дори изрично подчертава бъдещата брачна хетеросексуалност на единия. Подбудители, изкусители и разпространители на хомосексуалното общуване винаги се явяват чужденците.

Всъщност още през 1856 г. Г. С. Раковски успява реторично да обедини както хомосексуалния импулс, идещ като резултат от модерността и науката, така и онзи, свързан с назадничавостта. В материал, публикуван в Нови сад в „Предвестник Горскаго пътника“ и озаглавен „Пиршество на турски велможи“, Раковски търси да внуши, че модерността, идваща от Европа, и по-конкретно от диктуващата модите Франция, е премахнала вече и последните задръжки, резултат от религията на „турските велможи“, оставяйки по този начин пространство за развихряне на мислената ориенталска склонност към „содомство. *„В една реч - пише Раковски - да не вярват веке нищо, от що са досега вярвали, но все, що е любезно и охотно на телесни страсти, без изключения и безсъвестно да изпълняват. Сие, що е между словесни чловеци за развратност укорено и прогнано, между них е франско, алафранга, както казват, тоест свободно:*

да пиршествуват и да се опиват непрестанно, да се занимават страстолюбно в гнусное содомство и т.н.”¹¹³ Раковски е и по-конкретен и ясен в описанията си: „Млади ганимедовци, нихни обичливи слуги, гърци и арменци, прави стоящи, с кристални стъклени скъпоценни чаши често им заливат, содомское нихно скотско страстолюбие раздражняещи. В тоже разстояние пиршества разговори нихни отнасят се в глупости и в страстолюбиви вещи. И многажди увеселяват се от певци - гърци, арменци и еврейци, - по азиатски начин пеещи, без ни една армония и сладост, придружени от момци красни своего рода, кьочеци назоваеми, коих, облечени в женско облекло, с безобразна телесна движения играят пред нихно сиятелство и изпълняват под видом содомства скотски женско дело...”¹¹⁴ Малко по-късно кръгът на споменатите „гърци, арменци и еврейци”, ще бъде разширен и с изброяването на имената „Петко, Драган, Стоян, Артин, Ахнар”. И в този текст имаме внушения за извънмерна сексуална похотливост на турските велможи, насочена и към двата пола, и ролята на мъжки проститутки, изпълнявана от изброените нетурски слуги и виночерпци.

Раковски съвсем открито свързва случаите на хомосексуалност в империята с обстоятелството, че „турци са люди въобще съвсем неучени и глупци” и поради това все още „владее между им суеверие и невежество дълбоко...”¹¹⁵ От друга страна обаче, същият този хомосексуализъм българският национален идеолог, политик и революционер отдава на появилото се съвсем отскоро „между просветни турци друго едно

113 Раковски, Г. С. Съчинения. Т. 2. Публицистика. Подбор и редакция Веселин Трайков. София, 1983, с. 22.

114 Пак там, с. 23.

115 Пак там, с. 21

вероизповедание, кто тии остроумни просветници назовават по турски „дини-джедие“, тоест нова вяра“, в резултат на което отстъпвали именно от принципите на Исляма.¹¹⁶ Видно е, че в описаната сцена споменатите „млади ганимедовци“ са едновременно виночерпци, компаньони, певци на „азиатски“ мелодии и накрая кючеци, които танцуват, облечени в женско облекло, и скотски изпълняват женска полова роля.

Както е известно, думата „*кцзек*“ (кючек) се използва в миналото в турския език за да се обозначи с нея млад танцьор, облечен като жена (в турския от последните няколко десетилетия се използва и за транссексуален). Иначе самата травестия има своята дълга история в Османската империя. Султаните държат при себе си в двора млади танцьори, които да правят представления облечени в женски дрехи, като понякога се явяват и неразделна част от харема на султана или на богат паша. В миналото е имало наистина случаи някои *кцзеклер* да бъдат възлюбени на султана.¹¹⁷ В изворите се говори за своеобразни представления, в които даден *кцзек*, облечен като жена, с воал и дълга риза, при музикален съпровод и подпомаган от акробати, клоуни и фокусници, танцува. По време на самия танц се извършват и неприлични жестове. Популярността на танцуващите момчета през 19 в. вече води до много проблеми сред еничарския корпус. В резултат на това накрая султан Махмуд забранява появата им на публични места. През 1857 г. в Османската империя се прокарва и закон, с който се забраняват спектаклите на *кцзеклер*.¹¹⁸ Иначе

116 Пак там, с. 22

117 Вж. Janssen, Thijs *Transvestites and Transsexuals in Turkey* – In: Schmitt, A., Sofer, J. (eds.), 1992, pp. 83-91 и по-специално pp. 83-84, 90.

118 Вж. напр. And, M. *A Pictoral History of Turkish Dancing*. Ankara, 1976, pp. 139-142.

още в началото на 19 в. западни пътешественици в империята забелязват, че всъщност повечето *кцзек* са гърци, арменци и евреи и че турчин никога не би желал да има такава смятана за нисша професия. Общоприето е разбирането, че *кцзек* може да бъде содомизиран, и това обяснява възбудата на гледащите спектакъла. На практика огромното мнозинство от *кцзек* са момчета, като някои от тях са и кастрирани (евнуси).¹¹⁹

Врамките оцелели в Османската империя съществуват думи в турския за сексуални отношения между мъже са *ibne* и *kulampara*. Самата дума *ibne* идва в турския от арабското *ubna*, означаващо човек, който обича да проникват в него. Той е женствен мъж, играещ „пасивна“ роля в сексуалния акт и който не се жени, доколкото се смята за импотентен. Той може да бъде, подобно на горното описание, травестит, изкарващ прехраната си с танци, пеене или проституирайки. Най-лошото нещо за един мъж е да се смята за *ibne*. Той приема да проникват в него като в жена, движи се и говори по немъжествен начин.¹²⁰ От друга страна думата *kulampara* идва от

119 Вж. Janssen, T. *Transvestites and Transsexuals...*, 1992, pp. 84-85. Традицията на кючека явно е била доста устойчива, тъй като по някои сведения и в непосредственото начало на 20 в. в Истанбул е имало поне 600 кцзеклер. Те изкарват прехраната си в квартала Галата или танцуват по тържества, като сватби и обрязвания. And, M. A., 1976, pp. 139-140. И наистина, макар и забранени през 1857 г., представленията на кючек никога не изчезват, а мъжки танцьори продължават да изнасят женски танци. Вж. Janssen, T. *Transvestites and Transsexuals...*, p. 85. В съвременната турска ситуация от последните няколко десетилетия вече думата *кцзек* се използва за обозначаване на травестит и трансексуален. Съвременният кцзек в Турция се смята за жена, иска да бъде възприеман социално като жена и пръска време и пари в грижи за външния си вид. Ibid., pp. 83, 90.

120 Necef, M. U. *Turkey on the brink of Modernity: A Guide for Scandinavian Gays*. – In: Schmitt, A., Sofer, J., 1992, pp. 71-75, по-специално р. 73. Парадоксалното на пръв поглед впечатление,

персийското *gulam-pare* т.е. ебач на момчета. *Kulampara* обикновено е над 16 години и почти винаги е женен.¹²¹

Обстоятелството, че и в случаите с князете Александър и Фердинанд, както и в този със султана, става дума за военни, води до поне три заключения. От една страна, затворените мъжки общности предполагат към осъществяване на подобни контакти. На второ място, замесването на военни в посочените истории като чисто реторична стратегия служи за по-ясно очертаване, внушаване и демонстриране пред публиката на националното унижение. И на трето – запазва се представата за изначалната нетипичност на хомосексуалните практики в българска среда, тъй като и в трите случая, участието на български военни може да се обясни не като резултат от доброволно и осъзнато сексуално желание, а като последица от армейската субординация и изпълнение на заповеди на висшестоящи, а в споменатите случаи направо главнокомандващи на въоръжените сили.

Очевидно, макар и силно хиперболизирана, представата за позволителност и толериране на хомосексуалното общуване в Османската империя води до засилване на фобията, не на последно място и поради лимиалния характер на българския случай. Струва си също да отбележим, че и в гръцка среда до днес хомосексуалното общуване, и по-конкретно аналното проникване, се нарича „отоманико“.¹²²

че в днешна Турция има случаи на изключително популярни мъже певци, които същевременно са и подложени се на операция травестити като Бюлент Ерсой, може да се обясни с почитта на обществото към изключителния талант, както и с разбирането му, че всички артисти са до известна степен луди. Пак там.

121 Пак там.

122 Сведението дължа на гръцките колеги, взели участие в ателието, посветено на турския арменски журналист Хрант Динк,

Оргия в хотелска стая

През март 1894 г., като се базира на публикуван във в. „Новое время“ фейлетон от починалия наскоро бивш управител на петербургската тайна полиция, официозът в. „Свобода“ разказва историята на три руски госпожи от отбрано общество, които се събират в наета от тях хотелска стая и прекарват там времето си. В немалка степен това вестникарско описание и политическият контекст, в който то се разполага, има какво да добави към интересуващата ни тук тема за пресечните точки между националната идентичност и представите за пола и сексуалността. Материалът се появява в печата след като в последните близо седем години дипломатическите отношения между София и Петербург са скъсани. Описанието е свързано с образи и представи за чуващи се от съседната хотелска стая странни кикотения, викове, псувни, които придружавали извършващото се пиене на шампанско и коняк. Авторът на материала говори недвусмислено за *„оргия“, „пияни жени“, „развратение“, „хистерично плакание и подсмевание“, „гюрултия“*. Ако се съди от тона и крясъците, чути от тайния полицейски съветник в съседната стая, както и от видените при влизане в нея съблечена изцяло и полусъблечена жена, текстът съдържа неизказан намек за извършвани лесбийски сексуални практики. Оказалата се позната на полиция твърдяла, че всичко това те правят единствено от *„досада“*, добавяйки: *„Не, да бъдеш майка не е лесна работа, а ние рускините не сме се научили да бъдем майки.... Аз не съм изключение. Такива като нас нещастни има повече, колкото вий и не сте сънували.“*¹²³

май 2009 г.

123 Свобода, VIII, 8 март 1894., бр. 1336. Един епизод от



Един от символите на руското декадентство - Зинаида Николаевна Гиппиус. 1890 г.

В случая с историята в хотелската стая е налице неизказано представяне на героините като бисексуални. Подобно и на хомосексуалистите те са описани като похотливи, сексуално ненаситни, склонни към сексуални ексцесии и оргии. В този смисъл те явно осъществяват трансгресиянатабута, коетонедвусмисленодемонстрират съблеченото и полусъблеченото тяло. Историята им е определено и едно предизвикателство към установените московския живот., с. 2.

граница между половете и престъпване на границите на природата. Осъществено прехвърляне на внушението за безпътица и безсъдържателност на самото сексуално удоволствие към всички рускини, води до политизираното препечатване на историята в български контекст. Тази празнота и безпътица явно се внушава, че идва от нереализираното и неудовлетворително изпълнение на майчинските грижи.¹²⁴

Веднага трябва да се подчертае, че героините на горната история не са лесбийки в съвременния смисъл на това понятие.¹²⁵ Основното внушение е за тяхното безделие и безпътица, които сякаш провокират и свръхсексуалността им, погубваща майчинското им предназначение. От друга страна, сякаш се внушава, че именно възможността за безделие сред висшето общество създава и възможности за търсене на сексуални експерименти, разнообразие и оргии.

Трябва също да се има предвид, че в православната традиция лесбийството не се е смятало за сериозна простъпка. По принцип сексуалното сношение,

124 Всъщност модерната идея за „лошата майка“ и „развратена съпруга“ води началото си поне още от памфлетната литература от времето на Френската революция. Тази литературна традиция е анализирана от Л. Хънт. За нея дори и хомосексуалните отношения определено се явяват аспект на либертинската идеология от 18 в., за която се твърди, че е оказала влияние на руското дворянство. В същото време в порнографската литература във Франция, особено в началото, Мария Антоанета е повече представител на аристокрацията, отколкото на самата монархическа институция. Нейният образ се явява в чертите на невярна съпруга и дори предполагаема лесбийка. Hunt, L., 1992, p. 104.

125 Според Лилиян Фадерман терминът „лесбийски“ описва отношения, в които две жени и техните най-силни чувства и емоции са насочени една към друга. За Фадерман в случая сексуалният контакт може да бъде в по-голяма или по-малка степен само част от отношенията, а дори и изцяло да отсъства. Faderman, L. *Surpassing the Love of Men*. New York, 1981, pp. 17-18.

осъществявано между пълнолетни жени, е разглеждано традиционно по-скоро като някаква вид мастурбация – *малакия*. Ала заедно с това се срещат и наказания за хомосексуални отношения между жени, като особено осъждане получава заемането от страна на жена на мъжка роля.¹²⁶

Подобно и на предишните истории и случки това вестникарско описание остава недокрай ясно по отношение на начина, по който се осъществява сексуалното общуване. Създава се впечатление за намек за наличие на орален и мануален контакт, действа се по разказа най-вече с уста и ръце. Авторът не се интересува как точно са общували жените, а че са общували, и то при разсъбличане, което недвусмислено се възприема като непреимливо. Всъщност историята се помещава и в един общ за Европа контекст на общо усещане в краевековието за декаданс, който за повечето хора продължава да върви ръка за ръка с упадък на цивилизациите и нациите. И в една Франция постепенно жените философи и либертинки от миналото дават път на фаталната жена, *femme fatale* или по-точно *femmes vicieuses*, на жени с лесбийски наклонности, които проституират за пари, а с желанието си за лукс и разкош разрушават и мъжествеността на мъжете.¹²⁷ Споменатото усещане за упадък се смесва с дълбокото убеждение, че Римската империя е загинала поради мекота, хедонизъм, оргии, сексуална безпътица и разврат на нейните граждани.¹²⁸ А и повечето от руските лесбийки сякаш приличат на

126 Вж. Левин, Ив, 1991, с. 208

127 Stora, L. A. *L'Enfer de la III République: Censeurs et pornographes (1881-1914)*. Paris, 1990.

128 Mosse, G., 1986, p. 109, 1996, pp. 80-82. През 90-те години на 19 в. вече определено се прави връзка между хомосексуализма като цяло и падането на Римската империя. Вж. Mosse, G., 1996, p. 99

типичните лесбийки от декаданса, чийто живот открито е свързан с късни среднощни часове, тъмни стаи, хазарт и подчертана чувствена ленност.¹²⁹

За пореден път можем да кажем, че в гореописаната хотелска история виждаме представяне на осъществяването на хомосексуални, в случая лесбийски, практики сред социалния елит на едно чуждо общество. Недвусмислено жените, които посещават хотела, са описани като представителки на висшето общество, т.е. на благородничеството или буржоазията. В същото време те са представени като негодни да изпълняват социалните си роли на съпруги или майки. Заедно с това обаче характеристиките им са описани като присъщи не просто на благородничеството и висшето общество в Русия, а на всички рускини. Всъщност по това време и в самата руска литература, в произведения на Л. Н. Толстой като „Ана Каренина“ (1877 г.) или „Кройцеровата соната“ (1889 г.) - и двете преведени на български - силно е застъпена темата за объркването на половете. В тях се говори и за сексуалния разврат сред привилегированите жени в руското общество, които неудържимо пушат тютюн и удовлетворяват своите чувствени страсти.¹³⁰

129 Mosse, G., 1986, pp. 108.

130 Engelstein. L., 1992, p. 237 и сл. Самата популярност на разбирането за разврат сред висшите кръгове се дължи и на факта, че интелигенцията в Русия е изключена от ефективно участие в политическия живот. Ето защо тя запазва селските жени от стигмата за сексуална низост, оставя я единствено като присъща черта на класово привилегированите и игнорира напълно сексуалните перверзии сред обикновения народ или проститутките, които произхождат от него. Вж. Engelstein, L., 1992, pp. 154, 161-162. Ала подобен възглед съвсем не е без оспорване сред съвременниците в Русия и редица руски автори от периода съвсем не смятат, че подобни сексуални практики са типични само и единствено за висшето общество. Вж. Engelstein, L., 1992, pp. 154-155, 160, 238-239.

Подобни разбирания в немалка степен остават силни и сред самата българска общественост. По повод на романа на Толстой „Кройцеровата соната“ списание „Денница“ говори открито за „*задкулисният разврат в руското великосветско общество*“.¹³¹ В това смислово пространство трябва да бъде четен и вестникарският материал, поместен в българския официоз.

Налага се да изтъкнем, че в България подобно и на други страни в Европа по това време се поставя едно необикновено ударение върху връзката между нормалната сексуалност, семейния живот и националните идеали. Ето защо и гореописаната хотелска история трябва да се чете в един по-широк социален и културен контекст, характерен за Русия и България от края на 19 век. Не бива да се забравя господстващият заедно с национализма в Европа идеал за жената и съпругата – честна и скромна, благоприлична и почитена, въплъщаваща ред и спокойствие, пазител на традицията.¹³² Дори се предполага, че семейството е огледало на държавата и обществото, а здравето му се разглежда като неделимо от здравето на нацията.¹³³ Точно този романтичен, утопичен и идеализиран образ на жената спомага през първата половина на 19 в. в Европа за нейната деманципация и загубата на онези малки придобивки, получени като резултат от Просвещението.¹³⁴ Разбира се, и в България е възприет от 1879 г. насетне моделът на модерно мъжествено присвояване на политическата власт, съпътствано от реално изключване на жените от обществения договор.¹³⁵ Поради това и тук най-важната

131 Денница, I, септ. 1890., кн. 9., с. 432.

132 Mosse, 1986, pp. 90, 97

133 Ibid., 1986, pp 19, 98

134 Ibid., 1986, pp. 99

135 Pateman, C. *The Sexual Contract* Stanford, 1988.

роля на жените е тази на майки, които участват във възпроизводството на нацията и символизират нейната „чистота“, плодовитост и континуитет.¹³⁶

Всъщност женската сексуална активност се възприема като заплаха за съществуващия социален ред, предизвикателство за властта и изпълняваните роли в обществото. Поради това сексуалната активност извън предписаните брачни норми не се толерира. Както виждаме в препубликувания материал от „Новое время“ се описват действия на руската полиция, насочени срещу жени, които осъществяват трансгресия на домашния контрол и в случая полицията осъществява публичен контрол, като замества ролята на съпрузите или бащите им.¹³⁷

Макар и неизказано, имаме противопоставяне на българските разбирания за сексуална почтеност, свързани с градската средна класа и селячеството, на разпуснатостта на руската аристокрация и отбрана буржоазия, която тъне в „поквара“. Въсъщност по принцип образът на рускините от висшето петербургско общество като превзети и разглезени прелъстителки, с „мекката им ручка“ и „червените им устни“ е доста силен и устойчив в българското съзнание и публичната сфера, включително и в един политически и национален дискурс.¹³⁸ Той естествено се вписва и в по-широкия контекст на растящата обществена тревога за жената „кокетка“.¹³⁹

136 Yuval-Davis, N. *Gender and Nation*. London, 1997.

137 За регулациите в Русия по това време вж. повече в Engelstein, L., 1992, p. 72.

138 Свобода, бр. 43-44, 2 април 1887. З. Стоянов. *Приказ по войскам*, с. 1.; бр. 51, 29 април 1887. З. Стоянов. *Новите производства*, с. 2.

139 Родолубец, I, 18 ян. 1890., бр. 39. *Кокетничество.*, с. 5-6. Вазов, И. *Събрани съчинения*. Т. VII. София, 1976., с. 191. Мисъл, IX, дек., кн. XII, София., 1899., с. 558-560.

Помества се и в една по-обща традиция в Европа, идеща от Жан-Жак Русо, който се обявява категорично и открито срещу кокетничеството на жените.¹⁴⁰ И наистина, сякаш при идеализирането на образа на българката, селянка, жена от средната класа, целият еротизъм не може да се прехвърли другаде освен върху жените от висшите класи, тъй като винаги съществува известен еротизъм при описание на аристократичната култура. Затова, макар понякога и в леко комичен план, определено е налице загатване за еротизъм и сексуална привлекателност при рускините.

Образът на рускинята като изкусителка, която в крайна сметка заплашва и националаната сигурност на страната, е видим. Коментирайки заговора от 9 август 1886 г. и извършеното детрониране на княза, З. Стоянов го обяснява и с прекараното време на млади българчета в руските военни академии. Отново описвайки офицерите детронатори и обучението им в руската военна академия, той отбелязва: *„Оня злощастник кап. Зеленогоров така също падна на академията. Неговата Дулцина Таболска беше го опекла на ръжен щото и той прави-струва да има сребърна похтичка, да отиди и свърши.”*¹⁴¹ Подобно поемане на ръководни, „мъжки“ функции, преобръщане на половите роли, от неконтролируемите или трудно контролируемите рускини, изкусителки и лоши съпруги, стремящи се да властват над мъжете си, се отнася не само до семействата и разпределението на властта между половете в офицерските семейства. Още през 1886 г. в печатни издания, защитаващи княз Александър, са налице подобни описания и на руското монархическо семейство, както и опити руската политика спрямо

140 Hunt, L. *Family Romance ...*, 1992, p. 136.

141 Вж. Стоянов, З. *Документи по преврата на 9 август*. С предисловие. София, 1887, с. 9.

България да се изведе като резултат от разменените или поне доста сериозно подкопани, накърнени и объркани полови роли в Русия и руския царски двор. Никола Слепий, например, представя искането на руския цар Александър III за изгонването на княз Александър от България като резултат от поддаване на руския монарх на натиска упражняван върху него от съпругата му. Целта била да *„да дойде Валдемар, защото Александър III не ще има добър семеен живот, ако не изпълни желанието на жена си, която всяка вечер му четяла великия канон и не искала да го слуша за някои работи, докато Валдемар не бил гуден на хляб в България.“*¹⁴² В случая явно се сблъскваме с вариант на онази тревога, която още през 18 в. изразява Русо или анонимни автори на нелегални памфлети, че жените, които действат в публичната сфера, могат да превърнат мъжете (и то в случая самия руски император) в жени, да преобърнат половия ред.¹⁴³ Русо предупреждава и за опасността жената от салоните да превърне своя *„харем от мъже“* в жени, които са *„по-женствени от самата нея.“*¹⁴⁴

Можем ли да говорим като случая с Мария Антоанета изобщо за тревога по това време в България за жените действащи в публичната сфера? Струва ми се понякога това е и недвусмислено изречено от З. Стоянов, който споменава *„вечеринките“, „дамските общества“, „кръжока на баришните“.*¹⁴⁵ Със сходен език и през април 1887 г. той описва иронично *„искусствения Петербург“, руските „салони“ и „руските баришни“.*¹⁴⁶ Дали имаме

142 Много има да плачете за зеленото парцалче Отговор на искателите на руска окупация., написал Н. С. Търново, 1886.

143 Hunt, L., *Family Romance...*, 1992, p. 90.

144 Ibid., p. 114.

145 Стоянов, З. *Документи по преврата...*, 1887, с. 7.

146 Свобода, бр. 43-44, 2 април 1886. З. Стоянов. Приказ по войскам., с. 1.; бр. 51, 29 април 1887. З. Стоянов. Новите

страх от разпадане на границите между половете? Дали рускините, баришните, не са изкупителни жертви за модернизацията, която вече води до размиване на старата полова диференциация - мъжете се феминизират, а жените се омъжкарят? В края на август 1887 г. Захари Стоянов дори обявява и брака на българи с рускини за твърде подозрителен и нежелан.¹⁴⁷ Очевидно рускините се мислят от него едновременно като политически и сексуално опасни.

На практика описаният по-горе епизод в хотелската стая не принудено се помещава в други, вече нееднократно изразявани български виждания за това, което се възприема като руско несериозно и повърхностно отношение на любовта, брака и семейството. По време на предизборната кампания през август 1890 г. под обобщаващото заглавие „Руска любов“ в „Пловдив“ публикува история за двама годеници в руския град Корсунк, близо до Одеса. Вестникът разказва как докато годеникът от църквата отишъл къщи, за да вземе забравените си пари, годеницата му се оженила за друг мъж с пари и къща, а завърналият се по-късно годеник, като разбрал за станалото, непонятно казал единствено „Ничего“.¹⁴⁸ Явно като цяло в българските представи рускините съчетават сексуална похотливост с необяснима разкрепостеност. Трябва веднага да се подчертае, че по-освободеното им държание в сексуално отношение отдавна прави впечатление в български културен контекст. Още през 1890 г., и то в момент, когато упорито настоява за помирение с Русия, в „Родолубец“ разказва в материал показателно озаглавен „Кокетничество“ как след 1878

производства., с. 2.

147 Свобода, бр. 79, 29 авг. 1887. З. Стоянов. *Таблица на черните.*, с. 2-3.

148 Пловдив, V, 19 авг. 1890., бр. 63., с. 2.

г. „жените и момите свободно захванаха да копират разгалеността и кълчението на няколкото рускини що бяха дошли през окупацията в България и които главно бяха наложници (държанки) на някои офицери.“¹⁴⁹ Много съвременници преживяват и Руско-турската война от 1877-78 г. като събитие, което довежда до нова епоха в българския семеен живот, превръщайки много „скромни“ и „срамежливи“ български момичета в жертви на „кавалерски комплимент“ и „ласкава вежливост“ от страна на мъжкия изкусител.¹⁵⁰ Въобще изразеното неприемане от страна на българската културна среда на това, което се възприема като сексуална похотливост на рускините, имплицитните опити тя да бъде преведена от езика на заплахата за българските патриархални нрави към езика на заплахата за нацията и националната сигурност, е видна. А и усещането за свързаност на руснаците с разврат по отношение на сексуалността се внушава и в други случаи. Убилият полицейския пристав Кротев бивш руски подофицер и тютюнопродавец В. Ляшин е представен от правителствения официоз и като бивш „съдържател на един публичен дом“ и „външен пройдоха“.¹⁵¹

Определено в края на века и на границата на двете столетия в България се появява тревога за въздействието, което има с възхода на модерността породеното от жената желание върху традиционното патриархално полово деление, социалните и семейни роли на половете.¹⁵²

149 Родолубец, I, 18 ян. 1890., бр. 39. Кокетничество., с. 5-6.

150 Вж. напр. предговора на преводачката Т. Н. Попова в Дебе, А. *Философия на бракът. Любовта, щастието, съпружеските симпатии и антипатии*. Варна, 1885, с. 5-6.

151 Свобода, IV, 21 априлий 1890., бр. 356. Убийството на Кротева, с. 3.

152 Бобчев, С. С. *Народното брачно право в юридическите ни пословици*. С., 1923, с. 79.; Оджакوف, П. *История на българското*

Започва да расте тревогата, че жената се изплъзва от контрол. Дори и автори, които осъждат ролята на мъжа като „развратник“, са против това жената да е „свободна до прекаленост т.е. еманципирана.“¹⁵³ Съвременници констатираат и видимото нарастване на броя на изневерите¹⁵⁴ и разводите,¹⁵⁵ особено в по-големите градове.¹⁵⁶ На практика подобно на редица селски общества по света в България липсва ясно дефиниране и наричане на женските еднополови сексуални контакти. Поради това, струва ми се, рускините се представят повече като изкусителки, като вредни и развратни, а не като лесбийки. И дори не е толкова притеснително, че те са и лесбийки или бисексуални, а че не могат и не изпълняват ролите си на съпруги и майки.

Дълго градените и получили вече устойчивост представи в българското съзнание за руския като „кокетка“, прелъстителка, изкусителка, сексуално разпусната, с повърхностно и несериозно отношение към любовта, годежа, брака и семейството създават благоприятни условия процесът по сексуалното „въобразяване“ на рускините да извърви и още една стъпка. Стига се до изграждането на представата за руския като напълно отчуждена от семейните

право. Част втора. Книга първа. Руссе, 1893, с. 50-51, 56-57, 58-59

153 Оджаков, П., 1893, с. 59.

154 Пак там, с. 58

155 Алтънов, Ив. *Бракоразводните конфликти в България*. С., 1929, с. 153.

156 Както отбелязва Брам Дикстра за Западна Европа, мъжете най-често са разочаровани в своите оптимистични очаквания за техните съпруги и любовници, поради перверзното нежелание на последните да се разделят с огледалото, което се превръща в символ за женската самодостатъчност и съета. Dijkstra, B. *Idols of Perversity. Fantasies of Feminine Evil in Fin-de-Siacle Culture*. New York and Oxford, 1986, p. 135

ценности и майчинството. Това възплътяване може да се получи най-пълнокръвно именно в образа на лесбийската сексуална ориентация, хомоеротизма и практикуваната лесбийска любов, която е стерилна доколкото не води до възпроизводството на нацията. Сексуалният език и сексуалната сфера се оказват и начин убедително да бъде представено търсенето от политици и вестникари внушение сред публиката за състояние на морална криза и упадък в руското общество, и те да се притивопоставят на българското и българската идентичност – мислена и представяна като хетеросексуална и сексуално плодovита.

Нация и (хомо) сексуалност

Самата литература по теория и история на социалния пол, проблематизирайки връзките му с национализма, стига до извода, че последният е мъжки феномен и хетеросексуален проект.¹⁵⁷ Не е учудващо, че

157 Според Синтия Енлое, национализмът „е изригнал от омъжествения спомен, омъжественото унижение и омъжествената надежда.“ Вж. Enloe, C., 1989, p. 44. Затова и Силвия Уолби твърди, че мъжете и жените участват в различна степен в развитието на нациите и национализмите. Walby, S. *Woman and nation*. – In: Smith, A. D. (ed.). Vol. LX, Leiden, pp. 92-93. Дори и според Ан. Смит национализмът като идеология е ориентиран наистина повече към нуждите на мъжете и поради това притежава „омъжествено“ символно съдържание. Smith, A. D. *Nationalism and Modernism. A critical survey of recent theories on nationalism*. London and New York, 1998., p. 208. Гленда Слуга демонстрира как идващото от Просвещението разделение между частната и публичната сфера не само изключва жените от революционното извикване на универсалните човешки права, но и осигурява изцяло мъжкия характер на националната държава. По-късно, подобно на Русо, и Фихте, Ж. Мишле и Дж. Мацини поставят ударение върху различните роли на анатомичните полове, възпитаващата функция на жените, героичната и военната роля на мъжете,

националните идеологии възхваляват най-вече мъжката хетеросексуалност вътре в брака, която спомага и за репродуктивност на нацията.¹⁵⁸ И наистина по време на краевековието в Европа в публичната политическа сфера разбирането за хомосексуализма е производно от идеята, че сексуалността трябва да служи на репродуктивната сила на природата, и нормалната сексуалност навсякъде се свързва със семейния живот. Хомосексуализмът се възприема като форма на „сексуална перверзия“ и израз на определена „патология“ водеща до „дегенерация“.¹⁵⁹ И в България през този период имаме господстващи обществени представи, които свързват стабилно и неразривно нормалната сексуалност, семейния живот и националните идеали. В този смисъл социалната дисциплина, традициите на страната, майчинството като отговорност към бъдещото поколение, бащинският и съпругеският авторитет са смятани като неделими от националното единство.¹⁶⁰ Защото, макар и изолирани, разгледаните в този текст примери ни демонстрират недвусмислено скритата на пръв поглед, но определено съществуваща връзка между национализма и сексуалността. Сексуалността и

образа на патриархалното семейство с бащата като негов глава. Sluga, G., 1998, pp. 87-111.

158 И преди разпространяването на много чужда медицинска литература в България самият П. Оджаков изтъква как „семейството“ трябва да „изпълни своето призвание в битието въобще, а в българското възраждане в особености.“ Оджаков, П., 1893, с. 61.

159 Showalter, E. *Sexual anarchy. Gender and Culture at Fin-de-Siacle*. London, 1992, p. 105; Mosse, G., 1996, pp. 78, 79.; Nye, R. A. *Masculinity and Male Codes of Honor*. New York, Oxford, 1993. pp. 100, 105-106, 222-223, 226.

160 Вж. Дебе Д-р А., 1885., с. 20.; Оджаков, П., 1893., с. 57; Медицинска беседа, II, редактор д-р Витанов, 1895-96., *Вредата от носянето на корсета*, от д-р Спряков, с. 342.

сексуалната ориентация се разглеждат като свързани с националната идеология, мъжествеността, нацията и нейната защита. Те се използват в политическата публична сфера като властни метафори съобразно с ценностната система, утвърдена в самото българско общество. В този смисъл разбиранията на българските политици, писатели и журналисти зависят и от преди това съществувалите представи и стереотипи в рамките на самата народна култура и обяснителната им сила

През периода в България се проповядва упорито неподдаването на женското сексуално изкушение, а мъжкарството не е свързано с идеята за несекващи сексуални похождения. Прекалената похотливост, стремежът за задоволяване и отдаване приоритет на сексуалното желание се възприема задължително за другост. Внимателното вглеждане в анализирания по-горе случаи (с изключение може би единствено на княз Александър) ясно демонстрира как и при тях самата хомосексуалност се явява очевиден резултат именно от прекалена похотливост, от мъжка или женска хиперсексуалност. Заедно с това не е изненадващо, че сексуалната система на страната е хетеронормативна. Хетеросексуалността се възприема като дълбоко и изконно присъща на българите. Тъй като България е страна на селяни, занаятчии и бакали, както и на произлязлата от техните среди интелигенция, понеже е християнска и православна, чужда на мюсюлманската и ориенталска екзотика, на средиземноморската култура, тя може да бъде мислена и изградена идеологически като изцяло хетеросексуална държава с хетеросексуално население. То може да има само и единствено хетеросексуални желания.

Отхвърлянето и страхът от хомосексуализма се

очертава като неразделна (по-често имплицитна, отколкото експлицитна) част от българската национална идеология. Хомосексуалистите и техните сексуални практики се разглеждат, от една страна, като дълбоко чужди на българското, а от друга, като противоречащи на нормативните характеристики на мъжете и жените, които се допълват взаимно в семейството и други области на живота. Подобно на Европа през 19 в.¹⁶¹ и в България хомосексуалистът се смята за символ на объркването, заплашващо анатомичните полове, както и за признак на сексуална ексцесия. Смята се, че противоречи и на националния проект, който получава в тези пунктове категорична подкрепа и в недрата на народната култура. Хомосексуалността се възприема упорито от българското съзнание тогава като черта, характерна за монарси, аристократи, едри буржоа, хора от световните мегаполиси, чужденци или ориенталци. В този смисъл може да се смята, че, от една страна, за българското съзнание хомосексуализмът се свързва с идващата от Запад модерност, а от друга, с изостаналите, ориенталците, турците и мюсюлманите като цяло. Той се разглежда от съвременниците като дълбоко и онтологично чужд на българското и българина доколкото се асоциира с чужди едновременно както в социален, така и в етнокултурен план индивиди – европейски аристократ, турски султан, руски аристократки и буржоазни дами и т.н. Както виждаме, хомосексуалността се смята за дълбоко чужда, защото се практикува според господстващите публични представи от деградирани, изнежени аристократи европейци, защото е „турска“, защото е свързана с античната гръцка култура и културата на големия град в Европа с неговия упадък и разврат и т.н.

Сексуалните „извращения“ се смятат от много българи

161 Mosse, G., 1985, p. 25

в този период за дело на и срещащи се единствено сред аристократи и представители на висшето общество. Свързват се и са смятани за продукт на живот, воден в условия на безделие и лукс. Макар очевидно да се смята, че това са стари „пороци“, съпътствали цялата човешка история, появата им се свързва от политици, журналисти, писатели, други българи, най-вече с развитието на процеса на цивилизация през последните векове. Господства схващането, че тези явления съпътстват живота с повече свободно време, богата и разнообразна храна, меки легла, комфортна и изтънчена обстановка, които се явяват предпоставки за развихряне на еротични фантазии, за сексуална възбуда и оргазъм. Доколкото хомосексуалната любов се свързва не с продължение на рода, а с търсене на удоволствие и наслада, то единствено аристокрацията и богатите разполагат със свободно време за тях. Българският селянин и еснаф се смята нормативно, че въплъщава чистото минало, което не е корумпирано от цивилизацията, в което сексуално хората са се придържали към морални стандарти без сексуални крайности. В този смисъл не „невежеството“ се разглежда като извор на сексуалните пороци, а културата. И докато в Европа явно се прави връзка между липсата на контрол върху сексуалните страсти и липсата на контрол спрямо враговете на обществения ред, то в България монарсите се явяват хомосексуалисти и чужди на възприеманото като изначално хетеросексуално българско.

Заедно с това сексуалните „отклонения“ са свързани и с някакво усещане за ориенталска екзотичност, но тя не е българската екзотичност. В България и в българската култура е налице представата, че в близки култури – като османотурската – се възхвалява активният при

осъществяване на хомосексуалните практики, докато пасивният обира срама. Може би поради това именно тук желанието за пазене на сексуалните граници е толкова силно. Това е стремеж, поради лиминалността, да се търсят допълнително етнорелигиозни отграничения между българи и турци и хомосексуализмът да остане единствено за османска и турска среда. В същото време е налице не само страх, че султанът може да е въввлечен в хомосексуални общувания, а че българските гвардейци могат да изпълняват унижителната роля на мъжки проститутки.

Както вече се спомена, можем да кажем, че се осъществява мост между представите за западния аристократизъм и ориенталската екзотика. И двете места – по различни причини – понякога се превръщат в българското масово съзнание в средища, където се осъществяват чужди на българското хомосексуални или лесбийски контакти. И още нещо. На практика концепциите за хомосексуализма на аристократите чужденци, за ориенталската хомосексуалност, за руските дами лесбийки, за аналната пасивност на гвардейците и т.н., служат за преутвърждаване на нормативната умерена хетеросексуалност на българите, поне на публично дискурсивно равнище.

Към факторите за силното неприемане на хомосексуалната любов може да се прибави и отдавна изтъкнатото слабо влияние в България на културата на гръцката античност. С нея именно се свързва в Западна Европа и хомосексуалността, а Древна Гърция предоставя на хомосексуализма почтено историческо минало.¹⁶²

¹⁶² Според Дж. Мосе в Германия особено култът към гръцката красота в началото на 19 век се е свързвал не със семейството, а с мъжкото приятелство, включително мъжката плътска хомосексуална любов. По-нататък обаче на култа към

Освен това сексуалността, и особено хомосексуалността, е свързана с идеята за индивидуалната свобода, която не е твърде силна в българската традиция още от времето на Танзимата в Османската империя. В случая с руската аристокрация и отбрано общество явно има и силен еротичен индивидуализъм и идеята за правото на удоволствие, които също са слаби в България. Ето защо тук дори и социалистите, следвайки К. Маркс, Фр. Енгелс и Август Бебел, отхвърлят като цяло либертинския сексуален морал на хора анархисти като Макс Щирнер. За социалистите, следвайки Бебел, сексуалният живот трябва да се води без абстиненция, но и без ексцесии.¹⁶³ Въсъщност дори и в Западна Европа през последните

мъжкото приятелство започва да се гледа с растящо подозрение и гръцките идеали за приятелство и красота се адаптират към хетеросексуалната любов. Отново според Мосе се правят и опити да се изскубне от мъжкото приятелство неговото еротично съдържание. Mosse, G., 1986, pp. 30-31

¹⁶³ Едуард Бернщайн е имал по-просветени възгледи спрямо „сексуалните извращения“. Той се проявява, и според Дж. Мосе, като добър марксист, когато е подходил към хомосексуализма исторически. Mosse, 1986, p. 185. Бернщайн се обявява срещу квалификациите на хомосексуалното като „ненормално“ и „неестествено сексуално общуване“, защото целият ни живот, културно съществуване, от сутрин до вечер, е „неестествен“. Той смята, че повечето морални възгледи са просто исторически манифестации, ръководени от това, което се предполага за „нормално“ на дадения етап от развитието на обществото. Бернщайн припомня, че възгледите на хората за сексуалността са се променяли в хода на историята. Не пропуска да спомене и за хомосексуалността в древните Египет, Гърция и Рим, като настоява и за повече изследвания по тези въпроси. Не на последно място Бернщайн изтъква, че в повечето случаи и „нормалното сексуално сношение“ се прави с цел удоволствие, а не за продължаване на рода, и по определена логика то също трябва да бъде разглеждано като насочено срещу природата, неестествено. Вж. Die Neue Zeit, 1894/95, 13th Year, Vol.2, pp.228-233 или <http://www.marxists.org/reference/archive/bernstein/works/1895/wilde/homosexual.htm>

няколко столетия и преди края на 19 и дори до 20 в. единствено малцина писатели и твърде тесен социален кръг разглеждат сексуалния акт като някаква арена за разнообразие и експерименти.¹⁶⁴

В България не може да се говори и за познатата в Европа хомосексуална паника. Отсъстват и видимите хомосексуалисти и лесбийки от Париж, Берлин и Лондон. Тук по-скоро се сблъскваме със страх не от хомосексуалиста и лесбийката, а от сексуалната анархия, еманципация и накърнените традиционни полови роли. В Европа също както и в България освен разпространен сред „изостанали племена“, хомосексуализмът се свързва с културата на големия град. Всъщност точно в края на века големият град става и метафора за всичко, което се смята за „неестествено“.¹⁶⁵ И доколкото в Княжеството все още няма твърде големи градове, то и хомосексуализмът като дамба, която да поставиш на политическия противник, се разглежда като невъзможен и неубедителен. И поради това явно (наред с другите фактори) за разлика от много други общества в Европа хомосексуалността в България не се разисква в публичната сфера.

В много от гореизброените стереотипи има двусмисленост и напрежение на представите. Рускините са свободолюбиви за идея, но и лесбийки; Фердинанд е хипермъжествен, но и обратен; Батенберг е смел войн, но и хомосексуалист и т.н. Тези стереотипи са доказателство за нестабилността на половете, както и за обстоятелството, че в случая определено се сблъскваме с конструкции на въображението. И анализът, представен тук, едновременно демонстрира както устойчивост, така и определена степен на промяна на сексуалните стереотипи. Беше споменато още в началото, че за

164 Kendrick, W., 1987, p. 64-65

165 Mosse, G., 1986, p. 137.

разлика от двете последни десетилетия на 19 в. в годините на свободния печат по време на прехода към демокрация обвиненията и обидите на хомосексуална основа по адрес на съвременни политици българи вече са нещо съвсем нормално. Те придружават и обагрят едни от големите политически скандали на прехода. Приписваната на турците хомосексуалност също се оказва устойчива, както и идеята, че елегантните аристократи и представители на висшето общество са склонни към прибягване до хомосексуални практики. В същото време, докато идеята за определена руска сексуална разпуснатост е също устойчива, тя като че ли не се свързва определено с лесбийство.

Как можем да разположим българските разбирания в по-общ контекст? От най-древни времена проблемите на хомосексуалността или содомията са вълнували човечеството.¹⁶⁶ Най-общо в човешката история съществуват места и хронологически отрязъци, които се смята, че по някакъв начин са благоприятствали в по-голяма или по-малка степен проявлението на различни форми на хомосексуално общуване. Сред тях първоначално са древна Гърция, където хомосексуалността се свързва с военната ефикасност и гражданската свобода.¹⁶⁷ В Рим равнището на хомофобия е по-силно изразено. Отношенията с роби са легални и социално допустими, но пасивната роля при сексуалния акт се смята за неприемлива за свободния гражданин.¹⁶⁸ В християнската традиция вече осъждането на содомията е изключително

166 За един скорошен поглед по тези проблеми вж. Himbaza, I. *Consideraciones sobre la homosexualidad en la Biblia*. Madrid, 2008.

167 Вж. Халпърин Д., 2000

168 Crompton, L. *Homosexuality and Civilization*. Cambridge, Mass, 2003, p. 536.

силно и войнствено.¹⁶⁹ И все пак, в Шекспирова Англия са известни примерите на елитна и интелектуална бисексуалност, възпята дори и в поезия.¹⁷⁰ Въобще сред монархическите особи има известни бисексуални, а богати и властимащи възприемат хомосексуалните връзки като „пороци“, но заедно с това и като безвредни ексцентричности.¹⁷¹ Епохата на Просвещението от своя страна пък ще доведе до живота на аристократичните салони и нарастването на травестиите.¹⁷² Краят на 19 и началото на 20 в. дори ще направи гейовете и лесбийките още по-видими в обществото.¹⁷³

От друга страна, според някои изследователи, макар да осъжда и преследва хомосексуалното общуване, содомията, Ислямът оставя някои двусмислености или пък реалната практика се отличава с много по-голяма толерантност. За тях, по парадоксален начин, едновременно мюсюлманската религия забранява, позволява и въздига на пиедестал хомоеротичното желание.¹⁷⁴ Това е накарало, особено през 70-те и 80-те години, някои гей-учени и активисти в търсенена позитивни примери за толерантност спрямо хомосексуалността да идеализират ислямските общества, представяйки ги като отнасящи се исторически с безразличие и едва

169 Ibid., p. 536-540.

170 За хомосексуализма в Тюдорова Англия Вж. Murray, S. O., 2000, pp 152-161. Терминът „Ганимет“ се използва широко в Тюдорова Англия за „catamite“ т.е. момче за хомосексуални удоволствия. Тук авторът обръща внимание как подобно на класическия дискурс обичта, изпитвана към друг мъж не феминизира мъжа в пиесите на У. Шекспир и Кр. Марлоу. Ibid., p 154. За хомосексуализма в Шекспирова Англия вж. и Spencer, C. *Homosexuality: A History*. London, 1995, pp. 160-162.

171 Spencer, C., 1995, pp. 197-201

172 Ibid., pp. 205-211.

173 Tamagne, Fl., 2006

174 Crompton, 2003, p. 172

ли не с възхищение спрямо нея.¹⁷⁵ Както отбелязва самият Джефри Уийкс обаче, в мюсюлманските страни на практика отсъства понятие за „хомосексуален“, освен внесеното от западния свят. Той отбелязва също и липсата на онзи въображаем сексуален рай, очакван от много западни гейове, които се сблъскват с една доста по-сложна реалност.¹⁷⁶ Истината е, че в мюсюлманския свят съществува исторически едно разбиране за податливост на мъжете спрямо момчешката красота. Има също и съзнание, че съществуват момчета, които обичат и позволяват да проникват в тях. Ала всички тези разбирания битуват заедно с изричното изискване проникнатият после да се ожени и да има свое семейство и деца. В тези общества дори е напълно непонятно западното хомосексуално разбиране, че мъж може трайно да предпочита да содомизира зрели мъже или дори едновременно с това да бъде содомизиран.¹⁷⁷ И все пак, според някои изследователи сред местата на относително по-голяма толерантност и осъществяване на хомосексуални практики са били в миналото дворовете на Ирак, Сирия, Персия, Северна Африка с Египет, Тунис, Мароко, но и Османската империя. В миналото

175 Вж. напр. Boswell, J., 1980, pp. 194-195, 198. Много сериозна критика на този възглед вж. у Schmitt, Arno. *A Critique of John Boswell's Writings on Muslim Gays*. – In: Schmitt, A., Sofer, J., 1992, pp. 167-178.

176 Оказва се, че зрели мъже, които не съответстват на преобладаващите представи за мъжественост, т.е. местни женствени мъже или представители на някаква гей култура, както и западни гейове, често се гледани в мюсюлманските страни с едно нескривано презрение. Schmitt, A., Sofer, J., 1992, p. X.

177 Това съвсем не означавало според изследователите, че няма размяна на позициите, а по-скоро, че отсъства социална роля за мъж, който иска да прониква в друг мъж и да бъде содомизиран от друг мъж. Вж. напр. Schmitt, A. *Different Approaches ...*, 1992, pp. 1-24, и по-специално pp. 5-6.

европейците са направо шокирани от толерантното отношение, демонстрирано на някои места от араби, персийци или турци.¹⁷⁸ Това, от своя страна, прави по-късно и арабска Испания пространство за разгръщане на хомоеротичното влечение, което ни е оставило и съответната хомоеротична поезия.¹⁷⁹

Българската сексуална култура очебийно отхвърля тотално хомосексуалното общуване и се приближава в този смисъл към споменатите християнски, селски и дребнобуржоазни общества в Европа, които стигматизират всички видове хомосексуални актове и всички мъже, които участват в тях. В тази сексуална система са налице дихотомии като хомосексуално активен - срам и пасивен - още по-голям срам. Макар и в процес на изработване термините за обозначаване на разгледаните сексуални контакти са вече налице в Европа и са в употреба, ала

178 Crompton, 2003, pp. 161-162. Освен приликите поради Исляма от Мароко до Афганистан биха могли да се открият и редица различия. И все пак, налице са определено някои общи елементи, резултат от съвместния живот по време на империите от Александър Велики до Османската империя. Schmitt, A., Sofer, J., 1992, p. X. Данни за връзки на мъже на възраст между 16 и 24 г. с момчета между 12 и 17 г. се срещат и сред албанските мюсюлмани около средата на 19 в. Има случаи на мъже, които се женят на възраст между 16 и 24 г., но не прекратяват връзките си с момчета. От там са и термините *buthar*, буквално „дупеебач“, и *madzupi*, с който се означава пък практиката на педерастията. Има и някои сведения, според които подобни практики е упражнявал и самият Али паша Янински. И макар да преобладава най-вече сред мюсюлманите в Албания, някои данни говорят в полза и на практикуване на хомосексуализма и сред албанските християни. Murray, S. O., 2000, pp. 60-62.

179 Crompton, 2003, pp. 161-172. Всъщност през последните години историческите проучвания в Испания посветени на тази проблематика нарастват. За едно по-цялостно изследване и описание на феномена в историческа перспектива вж. Mira Nouselles, A. *De Sodoma a Chueca: Una historia cultural de la homosexualidad en Espaca en el siglo XX*. Barcelona; Madrid, 2004

в България хомосексуализмът и лесбийството се смятат за толкова нетипични и неприсъщи, че нямат дори свои имена. Не се говори много и за секса като цяло, дори и при описание на хетеросексуална любов, като повече се поставя ударение върху приятелството и чувствата, а не върху чувствеността и сексуалното желание.

Въпреки някои изменения, доминиращата логика на сексуалната система остава традиционна, народна. Явно и традиционната логика на сексуалността остава недокосната за огромната маса от населението. Отнякъде идеализирана пък представа за тези традиционни, народни, сексуални разбирания се извличат ресурси за една неписана национална сексуална идеология. Дори и радикални български автори с бунтарски език сякаш приемат по въпросите на сексуалността доста традиционни възгледи и разбирания, повечето сякаш идещи от народната култура. На практика и в политически план, и от гледна точка на позиционирането и разполагането на българската идентичност българите правят двойно четене на сексуалността. Един път те са някъде сред „цивилизованите“ спрямо албанци, черногорци или турци, а в друг при запазилите мъжествеността в сравнение с хомосексуалните от Запада, или оженствения грък или румънец. Поставят се различни перспективи и в крайна сметка целта е истинската, автентичната мъжественост да остане в България и сред българите. Извършва се едно конструиране на цивилизования мъж, рафиниран българин при сравнение с едни, и истинския мъж балканджия при сравнение с европейци или тръгнали по пътя на цивилизацията балканци като чокои, фанариоти и т.н. Виждаме своеобразен нарцисизъм при конструиране на сексуалната идентичност в една лиминална позиция. Българинът гледа на едни от позицията на цивилизования,

изтънчения, а на други, от позицията на мъжа, застанал между цивилизацията и варваризма, запазил изконната мъжественост, без да я е похабил от изнежената, женствена цивилизация. На практика една гледна точка първо се интернализира и после се проектира. Аз не съм изостаналият, те са изостаналите, първичните. Налице е и частична идентификация със западноевропейеца и цивилизацията, но не и с неговия хомосексуализъм и женствеността му.

Но с течение на годините процесът на модернизация, съпроводен и със засилване на индивидуализма и ролята на индивидуалния еротизъм, по-подчертаната изтънченост на нравите, нарастването на градовете и засилването на влиянието от държавите възприемани като „напреднали“, явно прави и в българска среда обвиненията в хомосексуализъм вече резонни. Ето защо, макар и липсващи в последните десетилетия на 19 в., те изпъстрят публичното политическо пространство след промените през 1989 г. и появата на демократичната политика и свободните медии.

На фона на разгледаното по-горе българско национално хетеросексуално самовъзприемане е прелюбопитна случка от 30-те години на 20 в. Когато холивудският продуцент Самуел Голдуин купува правата за поставяне на една пиеса на сцена му обясняват, че това е все пак лесбийска любовна история. Тогава Голдуин свива рамене и казва: *„Ние можем винаги да им казваме българ(к)и.“*¹⁸⁰ Всъщност и днес свързването на содомията или хомосексуализма с дума, която се асоциира с България и нейната история, с българите, продължава. Вбританския английски например, терминът

¹⁸⁰ Curtin, K. *"We Can Always Call Them Bulgarians". The Emergence of Lesbians and Gay Men on the American Stage.* Boston, 1987.

„buggery” е много близък по смисъл до „содомия”. През годините в Англия под това наименование се е разбирало анално сношение или пък вагинално сношение на мъж или жена с животно. Днес на острова термините *bugger* и *buggery* определено се асоциират с анално проникване. Безспорно е, че думата „bugger” идва от френската дума „bougre”, с която през средновековието са били означавани последователите в Западна Европа на българските богомили. Но макар терминът „buggery” да се появява според някои сведения в английския език още през 1330 г., то употребата на „bugger” в сексуален смисъл не е засвидетелствувана до 1555 г. Постепенното утвърждаване на сексуалния смисъл на термина през вековете е свързано с убеждението на противниците на *бугрите* през средновековието, че те се отдавали на практиката на содомията.¹⁸¹

Нотова, разбира се, не пречи българската национална сексуална идеология да живее свой живот. Колко силна е разгледаната по-горе мъжкарска и хетеросексуална идиосинкраза сред българина се демонстрира и от стабилното ѝ настаняване и вкореняване в последните десетилетия и днес сред самата професионална историческа колегия в България. Да посочим един характерен пример. Като се базира на типичните за 19 в. либерални и демократични възгледи на Васил Левски, историкът Николай Генчев написва през 70-те и 80-те години двекнигисвластнополитическопосланиенаосочено срещу тоталитарния комунистически режим в България. Но текстът му е и свидетелство както за ограниченията на епохата, в която е създаден, така и за интелектуалните ограничения на самите български историци по това време, а и след това. Първо митологизирайки образа на

181 <http://en.wikipedia.org/wiki/Buggery>

Левски, Н. Генчев демонстрира недвусмислен стремеж да приближи неизбежно оттеглението от сексуалността Апостол към активната хетеросексуалност, забелязвайки сякаш, че има нещо недотам в ред в завършения образ на революционера. В книгата си Генчев осъзнава опасността, която крие тази асексуална трансцедентност на получилия статуса на светец негов герой. Ето защо той ще бъде принуден, макар и на последната страница, да създаде някаква половост и сексуалност в тялото на Левски. Н. Генчев завършва книгата си говорейки за *„моменти и случки от живота на Апостола, върху които е наложено едно безапелационно табу.“* И в този контекст той пише следното: *„Нека споменем само едно от тях – не се знае, не бива да се знае, че Левски е имал жена или любовница.“* Но тук самият Генчев бърза да коригира мита и да нанесе нужните поправки и допълнения, които единствено биха могли да придадат така нужните мъжкарство и активна хетеросексуалност на героя, които да се насложат над дееротизирания юнак и светец. *„В живота на Апостола са участвали стотици жени, действителни или мними. Той е бил с тях в трудни дни и празнични вечери. Той е оставал с тях насаме, за по-дълго или за по-късо време. Народът знае, че неговият герой е силен мъж, истински лъв. Но той не позволява на никого да го свърже с нито една от тези жени в интимни отношения, допуска докосване най-много на хорото, за което Левски свидетелствува, че лудо е обичал. Мълвата, че Христина не е истинска леля на Левски, че се е сгодявал за някаква във Влашко, че е предаден от жена на турците, умира тутакси още щом се промълви. Подминават се без внимание дори и бележките в тефтерчето, където са записани суми за „сирота жена, при която намирам прибежище.“* И

Генчев бърза да обясни и причините за мълчанието по тази тема по следния начин: *„В случая народът отново проверява себе си. Него като че ли го е срам, че векове мъжете на тази земя са умирали при полите на жените си. Той не иска героят му да слезе от своя пиедестал заради някаква фуста, той не забравя, че Христос е заченат по божие повеление. И както при всяко табу вярващите добре знаят истината, но във всички случаи я подминават, защото не искат да се мърсят с нея.”*¹⁸² След като е идеализирал героя си, той гледа да не се изскубне от него активната хетеросексуалност, защото в живота на героя му е невъзможно да не са *„участвали стотици жени”*, защото той не може да не е *„оставал с тях насаме”*, защото той е *„силен мъж, истински лъв”*. А иначе защо да се свързва с *„някаква фуста”*.¹⁸³

Затова нека този текст да се възприема като опит за настаняване на ново, по-толерантно, по-професионално и най-важното, по-историческо (!) – в научния, а не в патриотарския смисъл на понятието – мислене, по тези въпроси.

182 Генчев, Н. *Васил Левски*. С., 1987, с. 218.

183 По своему и в своя си дискурс съвсем изрично тези опасения изрази наскоро и Божидар Димитров в предаването *„Горещо”* по *„Нова телевизия”*, като изложи и част от аргументите на Генчев за сексуализиране и омъжкаряване на Левски.

"TENDERNESS TOO INCOMPREHENSIBLE ..." NATIONAL IDENTITY AND (HOMO)SEXUALITY IN BULGARIA DURING 1880s AND 1890s

Stefan Dechev

During the transitional period after 1989 the Bulgarian public political sphere sometimes was full with accusations towards political figures (party leaders, prime ministers, speaker of parliament) about their supposed homosexuality. The author compares this situation with late nineteenth century period when the political blames concerning homosexuality were missing as far as the Bulgarian political figures were concerned. The political struggles were full with accusations towards Bulgarian politicians that included adultery, procuring, rape, feminization, childishness, but not homosexuality. In fact, homosexuality and bisexuality were considered socially and culturally alien to the Bulgarian society of peasants, artisans, shopkeepers, very small number of economic elite and mainly middle-class urban intelligentsia coming from the above mentioned social groups. That was the reason why homosexuality was ideologically constructed as aristocratic, monarchical, foreign, German, Ottoman, Russian, but totally alien to the Bulgarian identity. In this regard Bulgaria was imagined as modest heterosexual terrain and homosexuality was associated mainly with modern, civilized world and high society, on the one hand, and backward, barbaric, Muslim Orient, on the other.